

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут бізнесу та сучасних технологій
Форма навчання заочна
Кафедра правознавства

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____
(підпис)

Г. В. Лаврик
(ініціали, прізвище)

«__»_____2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**на тему: «КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ»**

*спеціальності 081 «Право»
освітня програма «Право»*

Виконавець роботи: Лісовська Ірина Олександрівна

(підпис, дата)

Науковий керівник: Білокінь Руслан Михайлович

(підпис, дата)

Рецензент: Шевченко Надія Леонідівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Полтава 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ.....	6
1.1. Конституційні права громадян та загальна характеристика злочинів проти волі, честі та гідності особи	6
1.2. Поняття та кримінологічна характеристика насильницького зникнення людини.....	30
1.3. Визнання насильницького зникнення окремим злочином за кримінальним правом України	42
РОЗДІЛ 2. СКЛАД ЗЛОЧИНУ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА	50
2.1. Юридичні об'єктивні та суб'єктивні ознаки насильницького зникнення як суспільно-небезпечного діяння.....	50
2.2. Загальносоціальне та кримінально-правове значення насильницького зникнення	63
РОЗДІЛ 3. КАРАНІСТЬ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ	67
3.1. Законодавче встановлення кримінальної відповідальності за недобровільне зникнення осіб	67
3.2. Аналіз практики застосування норм та особливості реалізації кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення	75
ВИСНОВКИ.....	84
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальністю дослідження є те, що на сьогодні насильницьке зникнення становить одне з найбільш жорстоких порушень прав людини. Такі прояви є особливо поширеним явищем в державах, в яких відбуваються внутрішні конфлікти.

Питання кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення людини є малодослідженим у науці кримінального права. Обумовлено це тим, що міжнародно-правові зобов'язання стосовно криміналізації таких суспільно-небезпечних діянь встановлені лише у 2015 році.

Огляд наукових джерел. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення вивчали О.М. Броневицька, К.П.Задоя, Є.Б. Захаров, О.Г. Колб, В.В. Кондратішина, В.Ю. Цвікі та інші науковці. Метою є аналіз міжнародно-правових зобов'язань держави у сфері криміналізації насильницького зникнення людини та визначення способів узгодження кримінального законодавства України з нормами Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року (Конвенція).

Мета і завдання дослідження. Метою є вирішення проблем притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення такого злочину як насильницьке зникнення.

Завданням є розгляд причин та дослідження механізмів захисту прав людини і захисту її від насильницького зникнення. Адже серед проблем, які вирішує народ України, однією з найгостріших є проблема здійснення прав людини та громадянина. Для того, щоб цілком реалізувати права, свободи та обов'язки людини і громадянина, потрібно їх знати та вміти їх захищати.

В Основному Законі нашої держави закріплені права громадян, які неухильно повинні захищатись державою. Згідно статті 3 Конституції України зазначено, що: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Іншими словами ніхто не має права ніяким чином зазіхати на життя, здоров'я та інше. Лише в демократичній державі кожна людина, яка порушила ці норми має відповідати згідно законодавства.

І про наявність відповідальності за порушення конституційних прав можна стверджувати, що ми знаходимось в сучасному демократичному суспільстві. Ми засвоїли весь досвід становлення цивілізації та будівництва правових держав та можемо спокійно жити в суспільстві, яке не порушує наші права, закріплені нормами права.

Згідно зі статтею 29 Основного Закону України зазначено, що «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність...». Гідність є самооцінкою людини та базується на вихованих з дитинства якостях – порядності, совісності, почутті обов'язку та інше. В якості додаткового факультативного об'єкту виступають життя, здоров'я, статева свобода, трудові права та інше.

В разі насильницького зникнення, згідно зі статтею 146-1 Кримінального Кодексу України, основним об'єктом цього злочину є невіднятне конституційне право людини на свободу (волю). Додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину також може виступати здоров'я потерпілого. Основний склад злочину є формальним. Об'єктивна сторона описується таким видом дій як насильнице зникнення особи.

З урахуванням сучасних умов та не припиненням збройного конфлікту на території України досить актуальним є положення згідно зі статтею 146-1 Кримінального Кодексу України, оскільки дуже багато людей наразі страждають від рук порушників Закону. А притягувати до кримінальної

відповідальності порушників Закону відповідної сфери буде більш ефективно згідно вітчизняного законодавства, коли воно буде адаптоване з нормами міжнародного права. Ця стаття є відносно молодого, але вона пройшла свій шлях становлення та криміналізації у відповідному законодавстві України. Тематика роботи є дуже актуальною, оскільки є не вивченою цілком вітчизняними науковцями.

Об'єктом дослідження є кримінальна відповідальність за насильницьке зникнення.

Предметом дослідження є актуальність криміналізації відповідальності за насильницьке зникнення.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, конкретне поєднання яких обумовлене метою й завданням дослідження. У всіх розділах роботи використовувались методи формальної та змістової логіки, зосібна методи аналізу, синтезу, дедукції, індукції, аналогії та узагальнення.

Магістерська робота включає вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг магістерської роботи становить дев'яносто сторінок комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ ВОЛІ, ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ

1.1. Конституційні права громадян та загальна характеристика злочинів проти волі, честі та гідності особи

Посеред труднощів, які вирішує українське суспільство, існує актуальна та гостра проблема здійснення прав людини і громадянина, які необхідно знати та вміти захистити кожному з нас. В Основоположному Законі нашої країни закріплено права громадян, які неухильно повинні захищатись державою. Згідно статті 3 Конституції України вказується – «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [14]. Іншими словами ніхто не має права ніяким чином зазіхати на життя, здоров'я та інше. Лише в демократичній державі кожна людина, яка порушила ці норми має відповідати згідно законодавства. Наявність відповідальності за порушення конституційних прав є прямим підтвердженням факту протікання нашого життя в сучасному демократичному суспільстві. Ми засвоїли весь досвід становлення цивілізації та будівництва правових держав та можемо спокійно жити в суспільстві, яке не порушує наші права, закріплені законодавством.

Приміром, відповідно до статті 19 Конституції України, правовий порядок нашої держави ґрунтується на основах, відповідно яких ніхто не може примушено робити діяння, не передбачені Конституцією та законами України. Сьогодні, як і на протязі багатьох століть тому, права і свободи людини переважно визначали рівень розвитку більшої частини країн в процесі

досягнення політичної демократії, економічної прогресії, співробітництва та не втратили своєї актуальності.

Розділ II Конституції України визначає основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Адже, ще за часів козаків та славного Пилипа Орлика і його «Конституції», український народ уже знав свої права, гідно за них боровся та кожна особа розуміла – її конституційні права повинні бути захищені згідно Закону.

Згідно статті 29 Основного Закону України зазначено: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом...» [14].

Історія людського роду вказує на ймовірність еволюції суспільства в наслідок домінування свобод і прав, розвитку вільного, непадвладного, законслухняного індивіду. Існування інституту прав і свобод людини та громадянина в конституційній державі, закріплення волі народу та кожної особи, забезпечує їх захист й утворює основи їх гарантій. Україна, як і будь-яка інша країна, для захисту свого суверенітету і незалежності, для реалізації мети забезпечення гідних умов життя, закріплює певні права і свободи, надає гарантії їх здійснення тільки своїм громадянам.

Так, приміром, П. Рабінович і М. Хавронюк, при визначенні поняття прав людини, підкреслили: «насамперед, це певні свободи, іншими словами, спроможність особи певним чином здійснювати дії, утримуватись від певних учинків для забезпечення собі та сім'ї належного існування, розвитку, задоволення сформованих потреб» [27].

На думку Т. Заворотченко, юридичні гарантії прав і свобод людини повинні мати чітку своєрідність, яка полягає в тому, що їхня дія, порівняно з економічними, політичними, соціальними та будь-яких іншими гарантіями, зарівно стосується всіх без виключень прав і свобод особи, здійснюється в чіко

встановлених рамках відповідними правовими нормами. Правничі гарантії конституційних прав осіб, наукова діячка сприймає як передбачені законом організаційно-правові гарантії, які утворюють юридичну форму діяльності державних та будь-яких інших органів, посадових осіб, громадських формувань стосовно утворення слушних умов задля реалізації особами своїх прав, нормативно-правових гарантій, які складають систему норм практичного забезпечення та користування правами, а також охорону та захист.

Історія нашої країни є багатою та починається з давніх-давен, і тому можна сміливо заявити, велика кількість демократичних інститутів та гуманістичних ідей беруть свій початок саме на території сучасної України. Адже, як наука, права людини та розвиток конституційних прав активно розвиваються в сучасній Україні.

Проблема розвитку та захисту конституційних прав громадян уже давно є не новою, тому вважати її повною мірою вивченою та дослідженою неможливо. То ж, доки планета Земля продовжуватиме свій рух, до тих пір нинішнє життя буде зазнавати змін, будуть змінюватись соціальні вимоги, законодавство та в цілому наше життя, допоки й необхідно буде всебічно вдосконалювати захист прав людини на законодавчому рівні.

Всім нам добре відомо з Основоположного Закону України, - визнання людини найвищою соціальною цінністю, бажанням якої повинні бути підпорядковані устрій держави, система та робота органів – вимагали втілення значно раніше, кілька століть назад. Таким чином, захист конституційних прав громадянина в аспекті та в рамках злочинних посягань проти волі, честі та гідності особи, є доволі актуальним та має суттєве значення для розвитку в будь-якій галузі права. Визначений перелік прав осіб, котрий зафіксовано в міжнародно-правових актах, відтворений в національному законодавстві інших держав, являється результатом історичного становлення прикладів та стандартів, котрі є нормами нинішнього демократичного суспільства.

Своє перше визнання насильницького зникнення в якості злочину проти людяності одержало під час Паризького колоквиуму при Інституті прав людини Паризької асоціації адвокатів 1981 року: в основному проекті міжнародної конвенції проти насильницьких зникнень зазначено: «практика насильницьких, недобровільних зникнень констатує собою злочин проти людяності» [276, с. 286].

Як наслідок постали такі питання: скільки актів насильницького зникнення повинні бути скоєні для того, щоб стати практикою? Коли дане порушення права людини є до такої міри істотним та являє собою нелюдське поводження, то чи може поодинокий випадок насильницького зникнення вважатися злочином проти людяності? Визнання насильницьких зникнень в якості злочину проти людяності відносилось до основних завдань неурядових організацій, представниками яких були і родичі зниклих осіб. Тому, в 1982 році, в проекті міжамериканської конвенції проти насильницьких зникнень, який був розроблений неурядовою організацією FEDERAM, закріплено, що «будь-який акт насильницького зникнення є злочином проти людяності».

Аналогічна норма була закріплена уже на регіональному міжурядовому рівні в Резолюції ОАД AG/RES.66 1983 року [27]. В Резолюції 828/1984 Парламентської Асамблеї Ради Європи наголошено на тому, що «визначення насильницьких зникнень в якості злочину проти людяності несе в собі суттєвий характер в рамках притягнення до відповідальності та покарання винних за це осіб».

В 1986 році в Боготі, в межах Першого колоквиуму з насильницьких зникнень було зазначено, що «держави зобов'язані вживати ефективні заходи без жодних виключень з метою попередження актів насильницького зникнення, які являють собою злочин проти людяності». В своєму рішенні у справі *GodinezCruz v. Honduras* [27].

Міжамериканський суд з прав людини визначив в доктрині та міжнародній практиці насильницькі зникнення часто кваліфікують як злочин проти людяності, не дивлячись на відсутність будь-якої міжнародної конвенції, в якій би це було закріплено. Пізніше, в 2004 році, в рішенні у справі *Comerciantesv. Colombia*, Міжамериканський суд з прав людини встановив: для кваліфікації насильницького зникнення як злочину проти людяності не потрібне виокремлення певних специфічних умов та передумов [28].

Більше того, в 2006 році Міжамериканський суд в своїх рішеннях у чотирьох справах стосовно випадків насильницького зникнення, які відбулися в межах Операції Кондор, визначив акти насильницького зникнення як систематичну державну практику тероризму, за яку відповідальність повинна нести відповідна держава [27].

В даних заявах, резолюціях, рішеннях не міститься ні одна кваліфікація насильницького зникнення в якості злочину проти людяності: ні систематичний, ні поширений характер таких діянь. Не дивлячись на це, під час складання текстів і Декларації ООН 1992 року, і Міжамериканської конвенції 1994 року, а особливо Міжнародної конвенції 2006 року, посилаючись на зазначені резолюції та рішення, представники держав-учасниць проводили довгі дискусії стосовно обов'язковості систематичного або поширеного характеру актів насильницького зникнення в рамках злочину проти людяності [24].

Як наслідок, на сьогоднішній день насильницьке зникнення вважається злочином проти людяності лише у випадку існування систематичної або поширеної практики. Вперше в Преамбулі Декларації ООН 1992 року було закріплено: «систематичний характер актів насильницького зникнення за своєю природою є злочином проти людяності». Починаючи з 1992 року формулювання «систематична практика» стала стандартом для визнання акту насильницького зникнення в якості злочину проти людяності. Слід зазначити,

аналогічне положення є гарантованим і в Міжамериканській конвенції 1994 року.

Під час розробки тексту Декларації ООН 1992 року, окремі представники UNWGEID наголошували на відмінності між одиничним актом насильницького зникнення та його систематичною практикою. В кінцевому результаті позиція була закріплена в даному документі.

Під час розробки Міжамериканської конвенції 1994 року аналогічно було прийняте розмежування одиничного акту та систематичної практики насильницьких зникнень, котре кваліфікувало таким чином лише останню як злочин проти людяності. Інтерпретуючи Проект кодексу проти миру та безпеки людства 1996 року, Комісія міжнародного права ООН використовувала інше формулювання стосовно актів насильницького зникнення – «систематичний або широкомасштабний характер», яке містить в собі дві неконкуруючі альтернативні умови, при наявності одної із них такий вважається злочином проти людяності» [22]. В коментарі до статті 18 (і) останнього документу зазначалося наступне: «хоча такого роду злочинна поведінка є відносно недавнім феноменом, пропонується його включити в цей Кодекс в якості злочину проти людяності, зважаючи на його крайню жорстокість та тяжкість».

Як зазначають Herman von Hebel and Dany 1 Robinson, делегації, які працювали над Римським Статутом МКС, досить холодно ставились до включення насильницьких зникнень до переліку злочинів проти людяності (аналогічно як і до включення злочину апартеїду), оскільки на цей час практика переслідування актів насильницького зникнення була незначною.

Таку позицію озвучив А. Касезе, який зазначив на момент підписання Римського Статуту 1998 року, насильницьке зникнення не вважалося злочином за міжнародним звичаєвим правом і було більше новим злочином, який міститься у «нормі, яка формується і виникла в договірному праві». Супротивно цьому Б. Фіньюкейн вважає, початок кримінальне переслідування

за насильницькі зникнення бере з міжнародного гуманітарного права, а не з права прав людини. Свою думку дослідник аргументує тим, що першу судову практику з насильницьких зникнень можна віднайти ще в рішеннях Нюрнберзького воєнного трибуналу (приміром, в обвинуваченні Вільгельма Кейтеля).

Він стверджує, що на початках кримінальне переслідування за насильницьке зникнення здійснювалося в лімітованому контексті – насильницьке зникнення, здійснюване під час збройного конфлікту воюючою стороною на окупованій території. Не зважаючи на це, більшість представників держав (особливо делегації держав Латинської Америки) підтримали включення актів насильницького зникнення до переліку злочинів проти людяності. Відповідно до Комісії міжнародного права ООН, включення насильницького зникнення як злочину проти людяності у вказаному документі відбулося через його надзвичайну жорстокість та серйозність. Визначення, закріплене в Римському статуті, за своєю природою базується на 59 міжнародному звичаєвому праві.

На думку більшості науковців, стаття 7 Римського статуту повторює визнане в міжнародному звичаєвому праві та констатує декларативне визнання ефективного звичаєвого права. Коли раніше існував безпосередній зв'язок між злочинами проти людяності та збройними конфліктами, то на думку Anderson K. [22], злочини проти людяності, на сьогоднішній день можуть виникати як в межах збройного конфлікту, так і в мирний час. *Opinio juris* насильницького зникнення до прийняття Міжнародної конвенції 2006 року базувалося на Декларації ООН 1992 року, Міжамериканській конвенції 1994 року, рішеннях Міжамериканського суду з прав людини, резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи, і т.д. Крім того, заборона насильницького зникнення знайшла своє закріплення і в правилі № 98 звичаєвого міжнародного гуманітарного права [22].

Ідею закріплення актів насильницького зникнення як злочину проти людяності в Римському статуті МКС підтримали такі країни як: Коста-Ріка, Чилі, Франція, Йорданія, Мексика. Представники Великобританії наголосили на тому, що не дивлячись на те, що на той момент насильницькі зникнення не були закріплені в якості злочинів проти людяності в жодному міжнародно-правовому акті, вони з радістю підтримали би таке включення, коли би визначення даного акту було би більш чітким. Для представників Сирії таке поняття як «насильницьке зникнення осіб» було незрозумілим, бо воно може використовуватися і стосовно ліберальних рухів, які борються за свою незалежність. Таке рішення, також, не підтримували і представники Індії. В кінцевому результаті в Римському статуті МКС акти насильницького зникнення були включені до злочинів проти людяності – стаття 7.1.і «у випадку, коли вчиняється як частина широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення». Таким чином, одиничний акт насильницького зникнення, скоєний поза межами такого нападу проти цивільного населення, не становить собою злочин проти людяності.

Термін «широкомасштабний» за своєю природою є кількісним елементом. Вперше він був інтерпретований в *case law* Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді як «широкомасштабна природа нападу та значна кількість потерпілих осіб».

В свою чергу, «систематичний» є якісним показником. Міжнародні кримінальні трибунали *ad hoc* інтерпретували на практиці даний термін, посилаючись на «організовану природу насильницьких актів та на неможливість їхнього випадкового виникнення».

Більше того, злочини, для яких є характерним невідоме повторення схожої дії на регулярній основі, відкривають сутність такого систематичного характеру. Це трактування повністю відповідає актам насильницького зникнення як злочину проти людяності. Такий підхід неодноразово був

застосований в рішеннях Міжамериканського суду з прав людини, в тому числі й у справі *Velasquez Rodrigues v. Honduras* [28].

Визначення «насильницького зникнення» в Римському статуті відрізняється від визначень у попередніх міжнародних угодах, означає арешт, затримання або викрадення людей державою, політичною організацією або з їх дозволу, при їхній підтримці або згоді, при подальшій відмові визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю або місцезнаходження цих людей з метою залишити їх без захисту Законом впродовж тривалого періоду часу. Стаття 7 (1)(i) Римського Статуту поширюється на злочин проти людяності у вигляді насильницького зникнення осіб. Визначення «насильницького зникнення» було засноване на Преамбулі Декларації 1992 року.

Але воно обмежується лише певними формами позбавлення волі: арешт, затримання, викрадення особи. В той час, як в раніше прийнятих міжнародно-правових актах не обмежується коло можливих дій.

В рішенні Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії у справі *Kunarac and others case* (12th June 2002, IT-96-23 & 23/1-A, see par. 71-105) зазначено наступні контекстуальні елементи злочину проти людяності:

- 1) мав місце напад;
- 2) такий напад спрямовано супроти цивільного населення;
- 3) такий напад повинен бути широкомасштабним або систематичним;
- 4) суб'єкт нападу усвідомлював, що відбувається напад.

В згаданому визначенні є лімітованим список способів позбавлення волі, які призводять до насильницького зникнення: арешт, затримання, викрадення. Крім того, додаються два нових елементи:

- 1) долучення політичних організацій до списку суб'єктів актів насильницького зникнення;

2) вказана мета лишити особу без захисту Законом на протязі протяжного періоду часу.

Пояснення визначення надається в документі «Елементи злочину», прийнятому Підготовчою комісією МКС, відповідно до якого:

1. Виконавець злочину:

а) арештував, затримав, викрав одну чи кілька осіб;

б) відмовився визнати факт арешту, позбавлення волі, викрадення, а також надати інформацію про долю, місцезнаходження такої особи.

2. а) Під час такого арешту, затримання, викрадення мала місце відмова визнати факт такого позбавлення волі та надати інформацію про долю, місцезнаходження такої особи;

б) в такому було відмовлено після або під час такого позбавлення волі.

3. Виконавець знав:

а) такий арешт, затримання, викрадення при звичайному розвитку подій буде супроводжуватися відмовою визнати факт позбавлення волі, надати інформацію про долю, місцезнаходження такої особи чи осіб;

б) дана відмова мала місце після або під час цього позбавлення волі.

4. Такий арешт, затримання, викрадення було здійснено державою, політичною організацією та з їхнього дозволу, за їхньої підтримки або згоди.

5. Така відмова визнавати факт позбавлення волі, надавати інформацію про долю, місцезнаходження такої особи, надана державою, політичною організацією, з їхнього дозволу, за їхньої підтримки.

6. Намір виконавця полягає в залишенні особи на протязі невизначеного періоду часу без відповідного захисту з боку Закону.

7. Діяння було вчинено в межах широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення.

8. Виконавець знав: діяння становить собою частину широкомасштабного або систематичного нападу проти цивільного населення, або мав намір зробити

його частиною такого нападу. Охарактеризуємо злочини проти волі, честі та гідності особи, адже їх родовим об'єктом виступає невіднятне конституційне право на свободу (волю), честь та гідність людини [29].

Фізичною свободою є права особи із урахуванням установлених законом обмежень вільного пересування, обрання місця проживання і тимчасового перебування. Особистою недоторканістю називається заборона протизаконного втручання з боку інших у питання самостійного вибору особи (інколи, її законними представниками) місця проживання, тимчасового перебування, здійснення вільного пересування.

А честь є суспільною оцінкою особистості з етичних ставлень, які властиві осередкам суспільства. Людина, в якості цінності демократичного суспільства, підпадає оцінюванню суспільністю згідно з її поведінкою, з її відношенням до соціальних і моральних цінностей, до довкілля та оточення.

Гідність є самооцінкою особи, яка опирається на вихованні з малку рис характеру, як порядність, совісність, відповідальність та інше. В якості додаткового факультативного об'єкту виступають життя, здоров'я, статева свобода, трудові права та інше.

Як вважають сучасні вчені, предметом злочинів проти волі, честі та гідності особи виступає людина. Так, наприклад, у частині 2 статті 146, статті 148, частині 3 статті 149, статті 150, статті 150-1 Кримінального Кодексу України, у ролі предмета злочинів виступає малолітня особа, дитина – віком до 14-ти років, а у частині 2 статті 147, частині 2 статті 149 неповнолітня особа, до досягнення повноліття.

Об'єктивною стороною таких злочинів в основному є їх вчинення у формі дії. Основний склад даної групи злочинів є формальним, одночасно кваліфікований склад буває матеріальним.

Суб'єкт злочинів - особа, якою досягнуто 16-ти років (окрім статті 147 «захоплення заручників», де суб'єктом є особа з 14-ти років). У поодиноких

кваліфікованих складах (з частини 2 статті 149 Кримінального Кодексу України) вказано на існування додаткових ознак суб'єкта, таких як користування службовим становищем, наявності матеріальних, інших залежностей потерпілого від суб'єкта злочину.

Суб'єктивну сторону таких злочинів характеризує наявність прямого умислу. Інколи, для злочинів обов'язковою ознакою виступає мотив, в тому числі й мета вчинення злочинів.

У разі незаконного позбавлення волі, викрадення особи, відповідно до статті 146 Кримінального Кодексу України, головним об'єктом даного злочинного діяння виступає невіднятне конституційне право особи на свободу (волю). Додатковий безпосередній об'єкт такого злочину – здоров'я потерпілого. За своїм складом злочин є формальним. Характеризується об'єктивна сторона двома видами альтернативних діянь: незаконним позбавленням волі та викраденням людини [3].

Сутність позбавлення волі полягає у позбавленні потерпілого можливості самостійного вибору місця перебування, переміщення в просторі на власний розсуд. Діяння вчиняється у формі дії: у формі бездіяльності та шляхом зв'язування, прикування до нерухливих предметів, тримання у зачиненому приміщенні та інше, приміром, обмеження засобами пересування інваліда особою, яка за ним наглядає. Надана згода особи на проведення ізоляції вилучає склад злочину, крім випадків, коли чергове протиправне тримання особи, яка знаходилася в певному місці за своїм волевиявленням (приміром, сезонний працівник перебуває на роботі після закінчення строків контракту).

Характерною ознакою незаконного позбавлення волі є насильницьке утримання потерпілої особи лише в місці її постійного, тимчасового місцезнаходження (в її власній оселі, на місці роботи, в транспортному засобі). Викрадення розцінюється як незаконне утримання особи, та порівняно з незаконним позбавленням волі, має зв'язок із незаконним переміщенням

потерпілої особи з її постійного, тимчасового місцезнаходження в інше всупереч волі та з її ігноруванням. Переміщення має насильницький характер (супроти волі): у спосіб зв'язування, застосування погроз фізичної кари та інше. Переміщення здійснюється на підставі ігнорування волі потерпілої особи: обманом, під впливом наркотиків, інших сильнодіючих речовин. Переміщення буває відкрите і таємне.

А ось позбавлення волі особи через необхідну оборону, крайню необхідність, правомірне затримання порушника, застосування повноважень батьків не є злочинним діянням. Не розглядається викраденням, оволодіння рідною дитиною (приміром, при розлученні батьків) наперекір волі матері, батька, іншого законного представника, з яким проживає дитина. Суб'єктивна сторона злочину виражається виною у формі прямого умислу. Мотивами злочину є різні причини, проте розплата, ревнощі, спомагання вчинення іншого злочину, за винятком корисного мотиву (з частини 2 статті 146 Кримінального Кодексу України) на кваліфікацію не діють. Загальним суб'єктом незаконного позбавлення волі, викрадення людини є фізична осудна особа, на момент вчинення злочину яка досягла 16-ти років. Службові особи за вказане діяння понесуть відповідальність за перевищення наданих їм повноважень (стаття 365 Кримінального Кодексу України) [6].

Згідно з частиною 2 статті 146 Кримінального Кодексу України, визначені наступні властиві кваліфікації вчиненого злочину:

- 1) стосовно малолітнього (злочин вчинено особою, яка не досягла 14 років);
- 2) корислива мотивація (злочин вчинено з метою здобути матеріальну вигоду), приміром, отримати викуп за викраденого;
- 3) стосовно 2 та більше осіб;
- 4) попередня змова групи осіб (дивитись частину 2 статті 28 Кримінального Кодексу України);

5) у спосіб, небезпечний для життя, здоров'я потерпілої особи (залишення без продуктів харчування й т.і.);

6) із супроводженням заподіяння потерпілій особі фізичної болі (особливі умови тримання);

7) застосування зброї (вчинення злочину із користуванням вогнепальною, холодною, газовою зброєю);

8) здійснення протягом тривалого часу (встановлює суд з врахуванням конкретних строків, на протязі яких особу позбавлено волі, місця тримання, способів тримання).

Також, існують особливі кваліфікуючі ознаки (з частини 3 статті 146 Кримінального Кодексу України) - це діяння, передбачені частинами 1, 2 згідно з розглядуваною статтею:

1) які вчинено організованою групою (див. з частини 3 статті 28 Кримінального Кодексу України);

2) які завдали тяжких наслідків (тяжку хворобу, смерть, самогубство потерпілої особи, тяжкі тілесні ушкодження).

Захоплення заручників (стаття 147 Кримінального Кодексу України). Основним безпосереднім об'єктом злочину є фізична свобода й особиста недоторканість особи. Додатковим безпосереднім об'єкт є безпека громадськості. Якраз спрямованість на безпеку громадськості злочинне діяння має різницю з незаконним позбавленням волі, викраденням особи. Об'єктивною стороною даного злочину виступають захоплення та утримання особи в якості заручника. Захопленням є будь-який спосіб поневолення осіб (таємний, відкритий, обман і т.д.), ціль якого насильницьке тримання, тобто позбавлення заручників свободи.

Дуже часто та майже завжди, послідовним результатом є захоплення, утримання здійснено особою, котра не взяла участі при захопленні. Навпроти злочину, який передбачено статтею 146 Кримінального Кодексу України,

реальні випадки захоплення заручників відбуваються наумисно та афішуються. Злочинець висуває ультимативні вимоги не лише до осіб, а й до держави. Злочин вважається закінченим з моменту фактичного захоплення, тримання заручника певний час (формальний склад). Наступні насильницькі дії до заручника, у випадках утворення ними самостійних злочинів, кваліфікують додатково за іншими статтями Особливої частини Кримінального кодексу України. Суб'єктивною стороною характеризують наявність прямого умислу.

Основними та обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу такого злочину являється ціль – схилити одного, декількох із вказаних у частині 1 статті 147 Кримінального кодексу України осіб до вчинення певної дії, втримання від її вчинення, як умови звільнення заручника. Суб'єкт такого злочину - будь-яка фізична осудна особа, віком від 14 років.

Кваліфікацію здійснюють за ознаками (з частини 2 статті 147 Кримінального Кодексу України):

- 1) відповідно до неповнолітньої особи (на момент вчинення злочину не досягла повноліття);
- 2) діяння організованим угрупованням (див. з частини 3 статті 28 Кримінального Кодексу України);
- 3) поєднані із залякуванням знищення осіб;
- 4) які заподіяли тяжких наслідків (смерть особи, тяжких, середньої тяжкості тілесних пошкоджень, самогубства особи, її близької особи, матеріальної шкоди).

Об'єктом такого кримінального злочину, як підміна дитини (стаття 148 Кримінального Кодексу України) є індивідуальна свобода дітей, вона означає табу протизаконного вторгнення чужої особи у реалізацію прав батьків, інших законних представників на виховання своїх дітей, безперешкодний вибір місця проживання, та місцезнаходження дітей.

Новонароджена дитина в пологовому будинці може виступати у ролі предмета злочину й водночас у ролі потерпілої особи. Існують випадки підмін новонароджених та грудних дітей, залишених без нагляду у громадському місці, приміром, у колисці на подвір'ї, у магазині. Особливість цього злочину – вчинення разом стосовно 2 дітей. Дуже часто батьки однієї з них не лише знали наявність факту підміни, та й виступали замовниками злочину.

Об'єктивна сторона злочинного діяння – заволодіння одним дитям і заміна його іншою. Коли дитям заволоділи, а заміну не здійснили – ці дії правильно кваліфікувати у відповідності зі статтею 146 Кримінального Кодексу України (викрадення особи).

Проведення обмінювання своїми дітьми відповідно до спільної батьківської згоди, існування певної цілі можна кваліфікувати згідно до частини 2 статті 149 Кримінального Кодексу України, а саме як реалізація незаконних домовленостей відносно оплачуваного передання дитини іншій особі.

Злочин стає закінчений одразу після здійснення заміни дитини (формальний склад). Суб'єктами такого злочину є фізичні особи, які можуть бути осудними, та на момент здійснення злочину досягли 16 років – медичні працівники пологових будинків, дитячих закладів, батьки, будь-які інші особи, які є чужими одному з народжених малюків у відповідності до закону.

Підміна новонародженого малюка, яка вчинена внаслідок необережності, приміром, няньки, медичної сестри пологового будинку, призводить до притягнення до відповідальності за нормами статті 140 Кримінального Кодексу України у разі існування інших необхідних складових злочину. Здійснення діяння у формі прямого умислу є суб'єктивною стороною.

Винна особа розуміє, що замінює дитя іншим і має бажання здійснити відповідні дії. Підміна дитини з необережності, помилково, не є складовою стороною злочину. Суб'єктивна сторона має неодмінну ознаку, яка

характеризується корисливими, особистими мотивами (розплата, обурення, злість та інше).

Торгівля людьми, інша незаконна угода стосовно передачі людини (стаття 149 Кримінального Кодексу України). Головний об'єкт виступає у вигляді волі особи. До переліку додаткового факультативного об'єкту можна віднести статеvu недоторканність, людську гідність, трудове та інші права особи. В нормах закону сформульовано об'єктивну сторону торгівлі людьми як злочин із формальним складом, до якого відносяться такі діяння, як здійснення торгівлі особами; інші угоди, які суперечать вимогам закону та об'єкт яких людина; вербування, передача, отримання особи, її експлуатація шляхом залякування, шантажу, чутливого самопочуття.

Торгівлею людьми визначають передачу людини однією особою, яка набуває статусу продавця та одержання іншою особою (покупцем) за винагороду у грошовій формі. Протиправне діяння розглядається як закінчене після етапу отримання покупцем людини, фактичного заволодіння останньою. Іншою незаконною угодою визнається передача особі людини у вигляді дарунку, сплати заборгованості, задля виконання роботи тощо. В таких випадках об'єктом угод є людина. Після отримання людини, фактичного заволодіння нею, діяння можна вважати закінченим. Вербувати означає схилити особу різноманітними способами виконувати роботу, здійснювати обслуговування за певної домовленості.

Вербування прийнято вважати закінченим діянням після етапу вчинення відповідних дій, які спрямовані на досягнення домовленостей для наймання (умовляння, запрошення та інше). Переміщенням людини визнається переміщення її в просторі певними способами: перевезення, супроводження та інше. Набуває закінченої форми вчинення на початку самого переміщення.

Діяння, які спрямовані унеможливити встановити місцезнаходження потерпілої особи, надають характеристику переховуванню людини, яке набуває

закінченості як злочин на початку переховування. Передачею особи є надання певних послуг посередництва стороні незаконної угоди відносно людини та стає закінченим в момент передання людини.

Отримання людини є результатом передачі, яка полягає в триманні особи надалі та є закінченим діянням після встановлення фактичного контролю над потерпілою особою. Вербувати, переміщувати, переховувати, передавати, одержувати особу можливо тільки використовуючи оману, шантаж, уразливий стан.

Таке поняття, як уразливий стан особи, передбачає викликаний фізичними, душевними особливостями, а також зовнішніми умовами, стан особи, котрий лишає, лімітує здатність останньої усвідомити свої дії (бездіяльність) та керувати ними, прийняти за своїм волевиявленням самостійні рішення, ставити опір насильницьким, іншим діям, які суперечать нормам закону, збіжність важких власних, сімейних та інших ситуацій.

Вина, виражена у формі прямого умислу, охарактеризовує суб'єктивну сторону. Мотивами бувають різні причини, та здебільшого корисливого характеру. Ознака, яка є обов'язковою суб'єктивної сторони включає наявність мети – експлуатації людини.

Поняття експлуатація охоплює та заключає в собі усі види сексуальних експлуатацій, використання у порнобізнесі, залучення до примусової праці та обслуговування, обмеження прав особи, захоплення в рабство, до підневільного стану, в кабалу заборгованостей, вилучення анатомічних матеріалів особи, проведення дослідів на особі без її відповідного погодження, прийняття усиновлювачем у сім'ю дитини для наживи, примушена вагітність, втягнення у збройні конфлікти та інше. Загальним суб'єктом здійснення експлуатації виступають фізичні осудні особи, якими злочин вчинений у 16 років.

Інколи спеціальними суб'єктами є службові, посадові особи, які мають вплив на потерпілу особу, в свою чергу залежну від службового, іншого становища. Кваліфікаційними ознаками злочину (частина 2 статті 149 Кримінального Кодексу України) є дії, які вчинено стосовно неповнолітньої особи (не досягнуто 18 років); - відносно декількох осіб (торгівля одразу декількома особами охоплюється неподільною метою винуватого); - повторний злочин, вчинений однією і тією ж особою; - попередня змова групи осіб (ознака міститься в частині 2 статті 28 Кримінального Кодексу України); - службова особа вчиняє протиправне діяння за рахунок користування службовим становищем (ознака службових осіб міститься у примітках 1 та 2 до статті 364 Кримінального Кодексу України); - особа, яка вчиняє злочин, перебуває з потерпілим у стосунках, де потерпіла особа перебуває в матеріальній залежності та інше.

Відносини матеріальної залежності виникають в ситуаціях, в яких із декількох джерел походження доходу потерпілої особи, головним виступає підтримка від суб'єкта злочину в матеріальному вигляді. Іншими видами залежності визнають службову, подружню, залежні відносини між пацієнтом та медичним робітником, між підозрюваним та слідчим та інше - діяння, вчинені з елементами насильства, небезпечного для фізичного стану та існування потерпілої особи (завдання побиття, знущань, нанесення тілесних ушкоджень, які не завдають у свою чергу короткочасне пошкодження фізичного стану).

Особливі кваліфікуючі ознаки злочину (з частини 3 статті 149 Кримінального Кодексу України) включають до свого складу: - здійснення криміналу стосовно малолітньої особи (віком до 14 років); - злочин вчинила організована група осіб (частина 3 статті 28 Кримінального Кодексу України); - поєднання з насильницькими діями, небезпечними для фізичного стану потерпілої особи (завдання тілесних ушкоджень, крім тяжких та особливо

тяжких); - заподіяння тяжких наслідків (завдання тяжких тілесних пошкоджень, смерті потерпілої особи, психічних розладів та інше).

Злочин стосовно експлуатації дитини (стаття 150 Кримінального Кодексу України). Особисті воля і свобода, здоровий процес розвитку дітей являються об'єктом такого злочину. Об'єктивну сторону злочину охарактеризовують залученням до трудової діяльності (експлуатації) осіб, менш ніж 14 років, у віці від 14 до 16 років, з порушенням норм чинного трудового законодавства щодо вимог влаштування на роботу.

Відповідно до статті 188 Кодексу законів про працю України, працевлаштування особи, яка є молодшою 16 років, недопустимо. За угодою одного з батьків, в деяких випадках - особи, яка його заміщує, у якості винятку, працевлаштуватися на роботу мають право особи, якими досягнуто 15-ти років. Для підготовки молодого покоління до першої оплачуваної роботи дозволяється влаштування та допущення до праці школярів віком від 14 років за угодою одного з батьків; усиновлювача, за угодою опікуна, який набуває такого статусу в судовому порядку, на підставі рішень органів опіки та піклування.

Такий склад кримінального правопорушення формальний та стає закінчений на етапі екпуатації праці дітей. Суб'єктивною стороною є здійснення діяння за наявності прямого умислу. Обов'язково у винного має бути спеціальна ціль – здобуття вигоди. Суб'єктом кримінального діяння визначено будь-яку фізичну осудну особу від 16 років, включаючи службову особу. Кваліфікуючі ознаки (з частини 2 статті 150 Кримінального Кодексу України): - злочин стосовно кількох дітей (2-х та більше); - якщо заподіяно істотної шкоди для фізичного стану, розвитку, освіти дітей (у такому разі, злочин має матеріальний склад та однозначно встановлено настання суспільно небезпечного наслідку та причинного контакту).

Вагомою кривдою, яка впливає на фізичний розвиток дитини, є шкода, полягаюча в помітному сповільненні розвинення потерпілої особи відповідно до медичних стандартів. Кривда, завдана освітньому рівню дитини, погялає в тривалій перерві в навчанні, що призвело до порушення конституційного гарантованого права потерпілої особи на здобуття обов'язкової повної середньої освіти, - у поєднанні з дитячою працею в умовах шкідливого виробництва. Шкідливими умовами виробництва є не лише виробництво із небезпечними умовами роботи, на котрому забороняється застосування праці неповнолітніх і жінок, а інше виробництво, котре відповідним законодавством визнається як шкідливе.

Особлива кваліфікуюча ознака (частина 3 статті 150 Кримінального Кодексу України) заключається у вчиненні злочинів організованими групами осіб. Опис загальних рис ознаки міститься в частині 3 статті 28 Кримінального Кодексу України. Використання малолітніх дітей для заняття жебрацтвом (стаття 150-1 Кримінального Кодексу України). Основний прями об'єкт злочинного діяння - свобода, людська гідність та інше.

Потерпілим виступає особа, яка не досягла чотирнадцяти років. Злочин характеризується формальним складом. Для ч. 2 та 3 склад матеріальний. Об'єктивна сторона характеризується діянням в формі дії, яке полягає у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Використання – це різні дії пов'язані з залученням малолітнього у заняття жебрацтвом. Жебрацтво – систематичне випрошування грошей, речей, інших цінностей у сторонніх осіб, яке повністю або частково забезпечує існування особи. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і спеціальною метою – отримання прибутку. Суб'єкт злочину для частини 1 статті 150-1 Кримінального Кодексу України спеціальний – батьки малолітньої дитини або особи, які їх замінюють. Для частини 2 статті 150-1 Кримінального Кодексу України суб'єкт загальний, який досяг 16-ти років.

Ознаки для визначення кваліфікації (з частини 2 статті 150-1 Кримінального Кодексу України) – кримінальне діяння вчиняється щодо не свого дитя; - вчинення дій з характерними рисами жорстокості або з погрозами вчинення насильницького акту (удари, побиття, нанесення фізичних травм); - повторне правопорушення, а також вчинення діяння особою повторно, котра ще перед цим вчинила злочин з переліку, які передбачені статтями 150, 303, 304 Кримінального Кодексу України; - кримінальне діяння, скоїне угрупованям за наявності попередньої змови (з частини 2 статті 28 Кримінального Кодексу України). Ознаки, які є особливо кваліфікуючі (з частини 3 статті 150 Кримінального Кодексу України): - злочин вчиняється організованим угрупованням (групою) осіб (ознаки наведені в частині 3 статті 28 Кримінального Кодекса України); - нанесення фізичних травм дитині середнього і тяжкого ступенів. Поміщення особи у психіатричну лікарню (заклад) (стаття 151 Кримінального Кодексу України), основним об'єктом даного виду злочину являється свобода особи. Поміщення особи незаконно у психіатричну установу вважають як особливий вид позбавлення волі незаконним шляхом.

Потерпілою особою такого злочинного діяння є людина, яка має абсолютно здорову психіку. Характеристика об'єктивної сторони даного злочину: а) прийняте рішення з порушенням норм закону стосовно вимушеного розташування особи, яка є психічно здоровою, до установи психіатричного лікування із дійсним виконанням такого рішення; б) незаконно прийняте рішення стосовно вимушеного майбутнього утримання людини в психіатричному закладі, з врахуванням відсутності підстав для даного утримання (одуження, покращення стану психічного здоров'я, в результаті чого особа вже не має потреби у психіатричному медичному лікуванні чи у стаціонарному нагляді, та за умови, що особа є безпечною як сама для себе, так і для оточуючого суспільства) та реальним виконанням такого рішення.

Коли вказані рішення не призвели до фактичного перебування потерпілого у психіатричній лікарні, їх належить розглядати у виді замаху на вчинення кримінального діяння. Склад злочину формальний. Ознакою суб'єктивної сторони є наявність прямого умислу у винної особи.

Мотивами даного злочинного діяння виступають різноманітні причини, але слід зазначити, що на здійснення правильної кваліфікації злочину не мають впливу такі бажання, як отримання матеріальної користі, заволодіння чужим нерухомим майном потерпілої особи, забаганка позбавлення від особи та інше, та все ж таки враховуються при призначенні виду покарань.

Суб'єктами злочинів спеціальними є лікарі, які прийняли рішення про необхідність перебування завідомо психічно здорової людини у психіатричній лікарні, або про утримання в ній вилікуваної особи: лікар, який спеціалізується на психіатрії, учасники ради лікарів психіатрів, головний психіатр. Коли таким суб'єктом виступає службова особа (завідувач відділенням лікарні, головний психіатр та інше) вчинене утворює сукупність злочинів і кваліфікується за статтями 151 і 365 (перевищення влади). Близькі потерпілого, працівники правоохоронних органів, особи, які сприяли поміщенню у психіатричну лікарню завідомо психічно здорової людини, виступають співучасниками злочину.

Значить, право на свободу та особисту недоторканність підлягає захисту як на національному, так і на міжнародному рівнях. Кримінально-правова охорона права на свободу забезпечується встановленням відповідальності за незаконне обмеження або позбавлення особистої свободи та недоторканності особи, як правило, у статтях розділу III Особливої частини Кримінального кодексу України. У статтях цього розділу уже передбачена відповідальність за насильницьке зникнення особи. Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, учиненої 20 грудня 2006 року в місті Нью-Йорку відповідно до Закону України «Про приєднання України до

Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень», згідно з чим, Україною не визначено жодних застережень стосовно незастосування положень цієї Конвенції [27]. Зазначена Конвенція, окрім питань міжнародної співпраці держав у сфері захисту прав людини від насильницького зникнення особи та процесуальних механізмів взаємодії на міжнародному рівні задля протидії таким випадкам, встановлює окремі вимоги до кримінального законодавства держав-членів в частині встановлення відповідальності за насильницьке зникнення особи.

Як слушно зазначає В.І. Борисов та П.Л. Фріс: «основним в змісті кримінально-правової політики є усвідомлення потреб суспільства в кримінально-правовій охороні суспільних відносин, які повинні нести загальноціннісне значення, виявлення тих негативних явищ, спричиняючих або які можуть спричинити шкоду цим відносинам та з якими необхідно боротися кримінально-правовими засобами, встановлення караності суспільно-небезпечних діянь, визначення заходів кримінальної відповідальності й умов звільнення від неї та покарання, визначення інших кримінально-правових наслідків вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених законодавством про кримінальну відповідальність» [22]. На нашу думку, визнання вимог стосовно криміналізації суспільно-небезпечних діянь шляхом ратифікації міжнародних договорів є одним із джерел визначення потреб суспільства для удосконалення протидії злочинам та відповідно визначає спрямованість на урахування таких зобов'язань у кримінальному законодавстві.

Ураховуючи викладене вище, одним із першочергових завдань у сфері гармонізації кримінального законодавства України з ратифікованими Верховною Радою України міжнародними договорами є визначення шляхів виконання обов'язку стосовно криміналізації насильницького зникнення особи як злочину проти особистої свободи з урахуванням розмежування відповідальності за таке суспільно-небезпечне діяння з існуючими статтями

Особливої частини Кримінального кодексу України, які встановлюють відповідальність за окремі посягання, та полягають у незаконному позбавленні особистої свободи особи.

Отже, питання вивчення проблематики застосування відповідальності у кримінальному законодавстві за насильницькі зникнення осіб є мізерно дослідженими в дисципліні кримінального права, а також зумовлено встановленням тільки в 2015 році міжнародно-правових зобов'язань стосовно здійснення криміналізації суспільно-небезпечних діянь і лише в 2019 році відповідну статтю включено в Кримінальний Кодекс України. Звертаємо увагу, проблема доцільності закріплення кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення є предметом дослідження відомих науковців, поміж яких необхідно виокремити наукові роботи таких дослідників як О.М.Броневицької, К.П. Задоя, Є.Б. Захарова, О.Г. Колба, В.В. Кондратішиної, В.Ю. Цвікі та інших.

1.2. Поняття та кримінологічна характеристика насильницького зникнення людини

Починаючи розгляд та вивчення питання про нагальну потребу криміналізації небезпечного для суспільства діяння у формі насильницького зникнення осіб, перш за все треба зауважити на наявність терміну поняття «насильницьке зникнення» у статті 2 Міжнародної конвенції Організації Об'єднаних націй щодо захисту всіх осіб від насильницьких зникнень, під котрим мається на увазі арешт, затримання, викрадення, позбавлення волі у всяких інакших формах репрезентантами держави, особами, угрупованнями, діючих на підставі дозволу, за державної підтримки, з подальшою відмовою

підтвердити випадки позбавлення волі, а також при приховуванні відомостей про життєдіяльність, місця знаходження зниклої особи, у результаті вказаного така особа лишається законодавчо не захищеною [18].

Поза тим, логічна дефініція даного терміну визначена в Статуті Міжнародного кримінального Суду (Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 року), у відповідності з яким насильницьке зникнення осіб визнано злочинним діянням супроти гуманності та згідно з підпунктом «і» пункту 3 статті 7 значить арешт, затримання чи викрадення осіб державою, політичною організацією чи за їх дозволів, підтримки, за наданою від них згодою, з відмовою в майбутньому визнавати дане позбавлення волі та повідомляти про долю, місцезнаходження цих осіб для позбавлення їх можливості отримати законного захисту протягом довгого періоду часу [26]. Варто зазначити, пунктом 1 статті 7 Римського Статуту визначено, протиправні діяння стосовно людяності означають здійснення будь-яких дій, у тому числі насильницького зникнення, у разі, коли напади трапляються широкомасштабно або систематично на громадянських осіб, які не мають відношення до військової служби, та з умовою здійснення свідомого нападу.

Беручи до уваги вказане вище, насильницькі зникнення осіб у якості злочину супроти людяності надається характеристика обов'язковою, основною ознакою, яка поглядає у систематичності здійснення та/або у вигляді широкомасштабності. Розгляд понять порівняльним методом, які зазначені міжнародними правовими договорами надає змогу виявити певні відмінні розбіжності поміж них. Таким чином, в статті 7 Римського статуту, зазначено, протягом тривалої періодичності часового проміжку вчинення насильницького захоплення особи, навпроти вказаній вище Конвенції. Беремо до уваги, на нинішній день Верховною Радою України цей Статут не ратифіковано. Таким чином, відповідно до частини 6 статті 124 Основного Закону України, наша держава має можливість скористуватись правом визнання на своїй

території юрисдикцію Міжнародного кримінального суду згідно умов, які визначені Римським статутом Міжнародного кримінального суду [12].

Слід підкреслити, Україна, до проведення на своїй території ратифікації Римського Статуту, признавала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду стосовно злочинів, визначених статтею 7 Статуту, зокрема й насильницького зникнення людей у відповідності до Постанови Верховної Ради України від 04 лютого 2015 №145-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції МКС стосовно скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації, керівниками терористичних організацій «Донецької Народної Республіки», «Луганської Народної Республіки», котрі потягнули настання особливо тяжких наслідків та масових вбивств українських громадян» [7].

У той же час, необхідно зазначити, вищевказану заяву реалізовано Верховною Радою України для досягнення мети, яка полягає у притягненні до кримінальної відповідальності в Міжнародному кримінальному суді відповідно до передбачених статтями 8 та 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду злочинів, спрямованих проти людяності, воєнних злочинів, які скоєні на території України, у період з 20 лютого 2014 року і на нинішній день вищими посадовими особами Російської Федерації, керівниками терористичних організацій «Донецької Народної Республіки», «Луганської Народної Республіки», та вказує на невідкладну необхідність проведення перевірок фактів, які викладені у певній заяві стосовно предмета ознак злочинів проти людяності.

З огляду на міжнародні та європейські стандарти, фундаментом та основою діяльності правоохоронних органів, які повинні здійснювати захист осіб від насильницького зникнення та слідчі дії, розслідування певних органів, задля забезпечення прав осіб являються принцип верховенства права, принцип законності, принцип щодо визнання людини найвищою соціальною цінністю;

пріоритетність прав людини від природи; гарантування прав і свобод як обов'язок правової демократичної держави, та її органів зосібна; право на захист індивідом особистих прав; поновлення прав потерпілого від злочину, активізація діяльності громадських правозахисних утворень, їх впливу на формування правової політики; гарантування за допомогою демократичних способів контролювання за реалізацією державними органами їх повноважень; дотримання всіх встановлених норм законодавства з питань захисту прав громадян міжнародним канонам і нормам та інше [24].

Упорядники теперішніх правових енциклопедичних довідників вказують, що правоохоронними органами є сукупність державних, в тому числі уповноважених державою громадських утворень, головною метою котрих є протидія злочинності та іншим правопорушенням. Правоохоронними органами є прокуратура, судові органи, органи Міністерства внутрішніх справ, органи, які забезпечують державну безпеку, адвокатура, нотаріат, податкова міліція, різні державні комісії та комітети, які здійснюють правоохоронну діяльність [5].

Законність - одна зі складових першооснов демократизації нинішнього соціуму, захисту індивіда від необмеженою влади, яка ґрунтується на насильстві, та передусім в аспекті провідного урядуючого осередку роботи усіх без винятку органів та їх посадових осіб. Охарактеризоване в повній мірі стосується і правоохоронного устрою, який відповідно до функціональної специфіки особливо пов'язаний із законністю. Не менш вагоме те, що правоохоронні органи неодмінно реалізують їхню діяльність від імені держави та в державних інтересах спеціальними суб'єктами. Такими уповноваженими суб'єктами є як вищі органи державної влади – парламент України, глава держави, вищий орган системи виконавчої влади, так й усі підпорядковані їм структури [8].

Й. Горінецький наголошує, що правоохоронна функція нинішньої держави є самостійним і пріоритетним напрямом державної політики, котрий шляхом застосування правових способів спрямований на досягнення певної соціальної ефективності, вираженої у захисті права в загальній складності, основах конституційного ладу, зосібна прав, свобод, законних інтересів осіб, будь-яких об'єктів, укріплення режиму суспільно-політичного життя і громадського порядку, та zarazом є правовою формою успішної реалізації інших потреб суспільства і країни в цілому [15]. Необхідно не забувати, що при виконанні наданих їм повноважень правоохоронні органи, охоплюючи сферу гарантування прав і свобод, повинні нести односторонній характер, та їх зобов'язання, закріплені юридично-владними приписами, є основними для підпорядкованих, а підпорядковані суб'єкти мають обов'язок виконувати розпорядчі документи, в разі ж їх недотримання підлягають притягненню до юридичної відповідальності. Така сукупність послідовних дій наділена цілеспрямованим характером, тобто поставлена мета законодавця у кожній окремій ситуації має свою різницю, викликаний особливостями сучасних відносин у суспільстві (підсилення стану захищеності прав і свобод людини; здійснення планових контролів діяльності правоохоронних органів правлячими політичними силами з питань дотримання прав людини та інше).

Для запобігання насильницьких зникнень правоохоронні органи України повинні здійснювати правоохоронну діяльність. А діяльність правоохоронних органів є діяльністю держави, яка спрямовується на реальну роботу правоохоронної функції на практиці щодо захисту та охорони прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, принципів конституційного ладу, укріплення режиму суспільно-політичного життя і громадського порядку, яка невинно здійснюється виключно узгоджено, на підставах та із застосуванням методів, які встановлені діючим матеріальним і процесуальним законодавством, та згідно принципу верховенства права, пріоритету прав і

свобод особи уповноваженими суб'єктами у спосіб застосування в цілях охорони різних правових засобів і заходів юридичного впливу (запобігання, припинення та юридичної відповідальності). До напрямків (видів) правоохоронної діяльності відносяться проведення досудового розслідування кримінальних справ, адміністративне провадження; оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність; охорона правопорядку і громадської безпеки; виконання судових вироків, рішень, ухвал і постанов, постанов органів розслідування і прокурорів; здійснення контролю за переміщенням осіб, рухомого майна, товарів та інших предметів, препаратів через державний і митний кордон; нагляд та контроль за дотриманням та виконанням законів.

Конкретно проголошення відповідно до статті 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності та безпеки осіб, вказує на відповідальність держави перед кожним громадянином за свої дії, в тому числі бездіяльність, оскільки визнання та проголошення права не є достатнім – необхідно гарантувати та забезпечувати їх реалізацію. Таким чином, держава не тільки має бути гарантом відповідної реалізації закріплених Конституцією, законами прав і свобод, а й має здійснювати потрібний захист у всіх інцидентах, які мають зв'язок з незаконним втручанням у життєдіяльність людини та примусового, вимушеного впливу на неї. Іншими словами, бути надійним гарантом від свавілля, відсутності законності, самоуправства, зловживання владними повноваженнями органами та їх державних службовців.

На тимчасово окупованій території та на територіях, де проходить збройний конфлікт, підтверджені випадки насильницького зникнення, на жаль, є частішими, ніж на мирній території України. Для розслідування цих злочинів на правоохоронні органи України покладено відповідні повноваження. Але так як суб'єкт, яким вчиняно злочин буває різний, то і кожний конкретний правоохоронний орган може вести слідство даного злочинного

правопорушення відповідно до своєї компетентності. Спробуємо коротко дослідити правоохоронні органи, які можуть здійснювати розслідування відповідного злочину.

Національне антикорупційне бюро України (скорочена аббревіатура НАБУ) – є одним із правоохоронних органів нашої держави, котрий наділено широким колом повноважень, які розповсюджуються на галузі попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів корупційного характеру, які вчиняються вищими службовими працівниками, до того ж сприяє протидії вчинення нових. НАБУ є першим історичним національним антикорупційним правоохоронним органом. Даний орган має особливим характер та створений здійснювати кримінально-процесуальну, оперативно-розшукову й адміністративну діяльність. Вагоме значення його повноважень підтверджується особливим адміністративно-правовим статусом цього органу, яке не має відношення до жодної владної гілки, основним завданням є здійснення протидії кримінальним правопорушенням корупційного походження, вчиненими вищими службовими посадовцями, які уповноважені виконувати державні функції та функції місцевого самоврядування. Правоохоронні повноваження Військової служби правопорядку полягають у запобіганні вчиненню і припиненні злочинів та інших правопорушень у Збройних Силах України; участі у забезпеченні громадського порядку й військової дисципліни серед військовослужбовців; провадженні дізнання в установлених законом випадках; забезпеченні виконання кримінального покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні.

В ланці, яку складають центральні державні органи, одне із місць займає поліція, повноваження якої пов'язані з виконавчою владою, згідно статті 1 Закону України «Про національну поліцію», даний орган слугує громадянській спільноті задля забезпечення охорони прав і свобод громадян, здійснення супротиву злочинності, збереження публічної безпеки і правопорядку.

Головними завданнями поліції, згідно зі статтею 2 вищевказаного Закону, являються охорона прав і свобод осіб, суспільних і державних інтересів; супротив злочинням. Ступінь втілення в реальність вказаних функцій відтворює демократичний стан нашої країни. До складу нової поліції долучені також органи досудового розслідування. Апарат центрального органу управління поліції складається та поєднаний із структурними підрозділами, котрі гарантують діяльність керівника поліції, реалізацію покладених на поліцію завдань. До складу поліції входять: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення. Також, у системі поліції інколи утворюються науково-дослідні установи та установи забезпечення.

Система, яка здійснює нормативно-правове регулювання поліції відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», складається з: Конституції України, законів та кодексів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, нормативних актів МВС України; Загальної декларації прав людини, міжнародних правових норм, ратифікованих державою.

Окреслене поняття «поліція» застосовується порівняно не так давно. Слово має грецьке походження – давньогрецький філософ – Аристотель дав таке найменування міському та державному регулюванню. У Грецькій Республіці, в місті («поліс») повністю сконцентровувалось державне регулювання, яке мало назву «політея» [6]. Необхідно зазначити, що діяльність поліції, ціль якої є безтурботне життя суспільства, повинна мати фундамент у вигляді примусу, та найважливіше на створенні державних соціальних, правових гарантій матеріальної і моральної підтримки спокійного суспільного життя.

Основними завданнями такого органу, як Державна прикордонна служба України, визначено забезпечення охорони державних кордонів держави на суші

та водних просторах задля протидії незаконним змінам проходження кордонів, гарантії дотримання державних кордонів та прикордонних режимів; забезпечення прикордонних контролів та пропусків повз державний кордон України і при в'їзді на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї осіб, рухомого майна, розкриття та протидія випадкам здійснення переміщення з порушенням встановленого порядку; охорона незалежних прав держави у її виключній (морській) економічній зоні і контролювання реалізації прав, дотримання зобов'язань у вказаній зоні інших країн, українських, іноземних юридичних, фізичних осіб, міжнародних установ; здійснення розвідувальних, аналітичних, оперативно-розшукових дій задля забезпечення збереження державного кордону держави, займатися боротьбою проти організованої злочинності, протидіяти незаконній міграції повз державний кордон і повз контрольовані прикордонні території; приєднання до заходів, спрямованих проти тероризму, існування незаконних воєнізованих, збройних утворень, які порушили вимоги перетинання державного кордону; здійснення охорони територій постійного і тимчасового перебування глави України, службових осіб, перелік яких встановлено в Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», захист закордонних дипломатичних установ нашої країни; спрямування роботи військових організацій щодо здійснення охорони державного кордону країни, та перепустків на в'їзд на тимчасово окуповану територію і виїзд з неї, роботи державних органів, що здійснюють різні контролі перетину державного кордону, приймають участь в гарантуванні режиму державного кордону [23], прикордонного режиму, режимів в пунктах пропуску повз кордон, є спеціальним органом за правовим та дійсним статусом. Зосібна, кваліфікація даного органу відслідковується при забезпеченні дотримання державного кордону, прикордонних режимів; розкритті, ліквідації ситуацій незаконних переміщень повз державний кордон; оберіганні незалежних прав країни в її

виключній (морській) економічній зоні; протидії організованій злочинності та незаконній міграції, та інше [17].

Органи прокуратури нашої країни не наділені законодавчо встановленим статусом правоохоронного органу, однак таким являється згідно наданої компетенції, і у більшості випадків здійснює контрольню-наглядову спрямованість. Прокуратура, за правовою природою, віднесена до правоохоронних органів, і відокремлюється порядком створення та статусом, який закріплює Основоположний Закон України, в наукових правових роботах доки немає єдиної думки щодо належності даного органу до однієї з гілок влади. Наразі, органи прокуратури не належать до жодної з владних гілок, які вказані в статті 6 Конституції України, оскільки функції прокуратури та її повноваження за характером значимо різняться від законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Так, В. Малярєнко вказує, займаючи самостійне місце у системі розподілу влади держави, прокуратура загалом спрямовує роботу на законний захист прав і свобод осіб, інтересів держави від неправомірних посягань, посилення дії принципу верховенства права.

Нормами статті 121 Основоположного Закону України передбачено, прокуратура складає одну унікальну систему, повноваження якої спрямовані на:

- 1) підтримку державного обвинувачення в судових органах;
- 2) представлення громадянських, державних інтересів в судових органах в ситуаціях, які передбачено чинним законодавством;
- 3) здійснення нагляду за дотриманням нормативно-правових норм оперативно-розшуковими органами, органами дізнання та досудового слідства;
- 4) здійснення нагляду за дотриманням законодавства у сфері виконання судових рішень в кримінальних справах, а також нагляду застосування примусових заходів, котрі мають відношення до обмеження особистої свободи осіб [14].

Прокуратура є державним органом влади, який створено задля здійснення наглядової функції щодо дотримання норм чинного законодавства іншими державними органами, муніципальними органами, підприємствами, установами та організаціями. Через значне зростання правопорушень, предметом яких є права осіб, роль органів прокуратури набує ще більш вагомого значення, а також в нагляді за діяльністю органів, якими проводиться оперативно-розшукова діяльність, тому що цими органами забезпечується реалізація покарання за вчинені злочинні діяння. До того ж, діяльність прокуратури та здійснення покладених на них захисних повноважень, зокрібно стосовно наглядових функцій за правоохоронними органами, враховуючи специфічний правовий статус органів прокуратури, таким чином є засобом, забезпечуючим доречно запобігання порушенням прав осіб органами прокуратури за допомогою прийняття актів прокурорського реагування. Отже, контрольна та наглядова діяльність прокуратури, яка спрямована захищати права кожного громадянина, також виступає в якості передумови, фактору, котра обумовлює здійснення захисту різними способами, подання позовних заяв до суду [27].

Служба безпеки України (скорочена назва НБУ) являється правоохоронним органом держави із спеціальним статутом, основною метою якого є - державна безпека нашої країни. Враховуючи демократичний розвиток сучасного суспільства, відкритість та прозорість дій державних органів, муніципальних органів, збіжність до відповідності міжнародним стандартам діяльності державних інститутів, в тому числі відноситься робота Служби безпеки України, котра стає більш відкритою. На сьогодні, СБУ є водночас спеціальною службою і правоохоронним органом. СБУ посідає важливе місце в системі правоохоронних органів, яке пояснюється специфічними завданнями, знаходженням поза системою гілки виконавчої влади, важливим адміністративним правовим статусом. Головною ознакою СБУ, порівнюючи з другими правоохоронними органами, є спеціальна мета – гарантування

державної безпеки країни. Звідсіля характерні завдання, повноваження і функції. Маючи статус державної установи, таким чином проводячи виконавчу і розпорядчу діяльність, органи СБУ здійснюють закріплені повноваження від імені держави, забезпечують її захист в середині держави і за її межами. Відповідно до статті 2 Закону «Про Службу безпеки України» визначено головні завдання цієї служби, такі як: попередження, виявлення, припинення, розкриття злочинних діянь супроти миру та безпеки людства, терористичних, корупційних діянь та інших протиправних дій, котрі утворюють небезпеку головним інтересам держави.

Іншими словами, враховуючи вищевказане, підсумуємо, основні повноваження стосовно захисту прав і свобод осіб покладено на Національну поліцію, адже саме на дані органи покладено головну тяготу стосовно здійснення охорони конституційних прав і свобод осіб. Окрему увагу здобуто судовою гілкою державної влади. Адже судовий розгляд справ стосовно насильницького зникнення не мало важливий. Більшість науковців роздивляються державний правовий механізм, який забезпечує правові гарантії прав та інтересів громадян повз судовий захист, котрий є центральним фактором усієї правової системи. В правовій державі необхідними є органи, котрі здійснюють реалізацію правосуддя, охорону прав та інтересів осіб, їх юридичну захищеність від державного свавільства та його службовців. Ясно, даний захист можливо реалізувати лише за умови, при якій наявна система повноважних та компетентних органів, які виступають «арбітрами в правових суперечках», які породжуються як в громадськості, так й у взаємодії суспільства з державою. Вирішальним компонентом у вказаній системі являються органи судової влади [27].

1.3. Визнання насильницького зникнення окремим злочином за кримінальним правом України

Згідно із статтею 4 Міжнародної конвенції Організації Об'єднаних Націй стосовно захисту всіх осіб від насильницьких зникнень, будь-яка держава, яка є учасницею, має обов'язок та має вжити необхідних заходів для кваліфікування насильницьких зникнень в ролі правопорушень у кримінальному праві кожної країни. Відповідний обов'язок означає необхідність криміналізації передусім даного діяння, котре не є злочином супроти людськості. Іншими словами, без вказівки на поширеність та впорядкованого досвіду насильницьких зникнень людей.

Тобто, дотримання та реалізація нашою державою міжнародно-правових зобов'язань, які зазначені в Конвенції, викликає необхідність доповнення до змісту Кримінального Кодексу України статті, яка надасть можливість додати необхідний вид небезпечного для суспільства діяння, спрямоване супроти свободи людини.

Нормами Особливої частини Кримінального Кодексу України зафіксовано притягнення до відповідальності за позбавлення волі незаконно, крадіжку особи, торгівлю людьми, але цим не ліквідується прогалина у кримінальному законодавстві, в котрому не закріплена відповідальність за незаконне зникнення людини у відповідності до статті 2 Конвенції.

Таким чином, зосередження вимагає ініціювання відповідальності за спільну участь у насильницькому зникненні людини, відповідальності керуючого службовими особами, котрими вчинено діяння, безпосередньо маюче відношення до насильницького зникнення людини. У момент набрання чинності Законом України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень», не взято до уваги питання

про законодавче забезпечення фіксації та реалізації міжнародних договорів до кримінального законодавства України.

Відповідними комітетами у Верховній Раді України провела роботу, яка в подальшому стала наслідком додавання до Кримінального Кодексу України статті 146-1 «Насильницьке зникнення». Даний факт є свідченням того, що вітчизняне законодавство адаптується до сучасних вимог та до вимог міжнародного права і законодавства.

Резолюцією Парламентської асамблеї Ради Європи 2067 (2015), а саме пунктом 2 вказано: «з початком російського вторгнення на територію України, починаючи з 2014 року більше 1300 осіб оголошено зниклими безвісти. У дійсності вказане число, яке включає тільки показники, зафіксовані владними органами нашої держави, є, безумовно, більшим. Посеред осіб, які є зниклими безвісти, були не лише військовослужбовці, а в тому числі мирне населення, зокрема волонтери, які надавали допомогу постраждалим від сутички. Їх подальше майбутнє і місцезнаходження незвідані, та встановити інформацію про таких осіб майже неможливо, через те, що найімовірніше, вони зникли на місцевості, котра є підконтрольною сепаратистським групам» [17].

Вважаємо, реалізація нашою державою міжнародних правових обов'язків, які визначені Міжнародною конвенцією Організації Об'єднаних Націй про захист всіх осіб від насильницьких зникнень, зумовлює необхідність та передбачає долучення до Кримінального Кодексу України окремої статті, яка уможливить врахування окремого виду суспільного небезпечного діяння супроти особистої свободи людини. Згідно статей Особливої частини Кримінального Кодексу України, котрими передбачено відповідальність за незаконне позбавлення волі, викрадення, торгівлю людьми, не усувають існуючу щілину в кримінальному законодавстві України, яка має зв'язок з упущенням встановлення відповідальності за незаконне зникнення людини в значенні статті 2 Конвенції.

Плюс до всього, умови стосовно криміналізації насильницького зникнення закріплені в статті 6 Конвенції, згідно з якою держава-учасниця має вжити потрібної міри для притягнення до кримінальної відповідальності бодай:

а) особи, котрою вчинено насильницьке зникнення, яка видає накази, спонукає вчинити акт, здійснює замах на вчинення, яка сприяє вчиненню шляхом підбурювання, безпосередньо приймає участь в цьому;

б) керівника, котрий:

1) точно знав про те, що його підлеглими скоєно, задумано вчинити діяння насильницького зникнення, чи усвідомлено знехтував відомою інформацією, яка підтверджує це;

2) несе дійсну відповідальність і контроль стосовно злочинної діяльності, пов'язаної з насильницьким зникненням, котрий не застосував всіх потрібних і доречних дій в межах наданих йому повноважень задля недопущення, припинення вчинення дій насильницького зникнення, для передання даної ситуації для розслідування та кримінального переслідування компетентними органами [17].

Вивчаючи доречність закріплених норм кримінального законодавства України нормам статті 6 Конвенції, К.П. Задоя зробив такий висновок: «впорядковані нормативно-правові акти не гарантують всеохоплюючого карання діяльності керуючого при існуванні умов, які передбачено зазначеним договірним положенням, адже норми Кримінального Кодексу України не обіймають усієї численності випадків, за яких керуючим не вживаються міри задля недопущення, припинення насильницького зникнення (у конвенційному розумінні) його працівниками» [24].

Отже, окремого зосередження потребувало передбачення відповідальності за спільну участь в насильницькому зникненні людини, відповідальності безпосередньо керуючого підлеглими працівниками, котрі здійснили насильницьке діяння стосовно зникнення людини.

Професором, доктором юридичних наук, О.О. Квашею, зазначено: «співучасть, розглядаючи її в якості системного структурного об'єднання – це порядок колективних дій суб'єктів злочину, здійснених умисно (з врахуванням ролі кожного), котрі діють разом задля отримання злочинних результатів та задоволення власних бажань в границі групової мети. Діяння виконавців злочину та співучасників являються складовими частинами системи спільної участі, окремий їх розгляд і дослідження не допускаються, адже результатом цього буде руйнування неподільної системи загалом». Підтримуючи таку точку зору, треба вказати, криміналізація вимог статті 6 Конвенції повинна зважати на особливості кримінально-правового інституту спільної участі у вчиненні злочину та рахуватись з вимогами Загальної частини Кримінального Кодексу України.

У частині 2 статті 1 Конвенції міститься попередження, згідно з яким ніякі виняткові ситуації (військовий стан, небезпека збройних дій, внутрішня політична нестабільність та інше) не в змозі бути причиною здійснення насильницьких зникнень осіб. Одночасно, пунктами 52, 53 Доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини «Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 року по травень 2016 року» визначено: «кожен має право бути захищеним від насильницького зникнення, в тому числі за умови настання надзвичайної ситуації. Насильницькі зникнення порушують та створюють небезпеку стосовно права на життя» [7].

Країни мають застосовувати визначені та рішучі заходи, спрямовані на застереження зникнень за допомогою визначення ефективних способів та порядку сумлінних розслідувань випадків зниклих без вісти осіб, передусім при порушенні права на життя. Підкреслимо, станом на 01.06.2020 року на території збройного конфлікту на сході нашої країни, зниклими безвісті лишились сотні людей. В поодиноких ситуаціях наявні причини припускати, що зниклі безвісті стали жертвами насильницьких зникнень та смертної кари за

відсутності судових розглядів. Наведені положення вказують на актуальність законодавчого визначення насильницького зникнення особи злочинним діянням за наявності певних територій, які наділені спеціальним правовим статусом, таким як «тимчасово окупована територія» і «район проведення антитерористичних операцій».

Через наявність випадків насильницьких зникнень громадян на територіях здійснення антитерористичних операцій у відокремлених районах Донецької, Луганської областей, засвідчених Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, і через існування підтверджених фактів насильницьких зникнень на тимчасово окупованій території АР Крим, вчинених агентами незаконних владних органів, та угрупованнями осіб, діяльність яких здійснюється з дозволу, підтримки та за угодою таких незаконних органів, необхідним та доцільним є встановлення окремої відповідальності за насильницьке зникнення осіб на місцевості проведення Антитерористичної операції та на тимчасово окупованій території. Суб'єктами вказаних злочинів треба визнати службовців незаконних владних органів, котрі проводять контролі на територіях, не підпорядкованих органам державної влади України.

О.О. Горішний акцентує на такій думці: «закріпленням певної конкретної норми у кримінальному законодавстві (та, зокрібно, встановленням заборони на вчинення конкретного різновиду небезпечних для суспільства діянь), здійснюється державне реагування на їх поширеність, яка таким чином спричинить певну небезпеку, надається їм негативна оцінка, засуджується, забороняється і попереджається недопустимість їх вчинення під ризиком кримінально-правового впливу» [20].

Необхідно підкреслити, потрібне реагування держави для криміналізації нових різновидів суспільно-небезпечної поведінки стосовно порушення прав на особисту свободу та недоторканність громадянина, крім виконання

міжнародних правових зобов'язань країною, вимагає необхідних змін нормативного змісту, з врахуванням поняттєво-термінологічної єдності, застосованої в статтях Кримінального Кодексу України.

О. М. Броневицька, в концепції міжнародних договорів, які встановили зобов'язання відповідно до криміналізації в національному праві окремих суспільно-небезпечних діянь наголошує: «зміст договорів становить матеріальні правові норми, які розкривають коли не повний склад злочину, то конкретні складові злочину, імовірно стануть своєрідним приміром для національного законодавства та включатимуть приписи, які орієнтовані на спільне їх виконання з підходящими нормами внутрішнього державного кримінального законодавства внаслідок їх пояснення» [20].

Вважаємо точку зору кандидата юридичних наук доцільною, але окремі вимоги статті 6 Міжнародної конвенції про захист всіх осіб від насильницьких зникнень стосовно відповідальності керівника осіб, якими вчинено насильницьке зникнення, мають потребу в співставленні з інститутом спільної участі та врахуванні норм певного кримінально-правового інституту в процесі характеристики окремого складу злочину.

Аналіз статті 6 Конвенції, у співвідношенні до норм статті 27 Кримінального кодексу України, показує імплементації підлягають дії, бездіяльність організатора, пособника злочину, які полягають в насильницькому зникненні. Необхідно вказати, з поглядів О.О. Кваші та Д.М. Харко впливає: «головна об'єктивно-розмежувальна особливість виконавця злочину, в порівнянні з іншими співучасниками злочинного діяння, полягає в тому, що діяння організатора, підбурювача і пособника знаходяться поза об'єктивною стороною складу злочину, яка вказана в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України» [17].

Так, згідно частини 3 статті 27 Кримінального Кодексу України, організатор виступає особою, якою організовано вчинення злочину чи яка

керувала підготовкою, вчиненням. Організатором також являється особа, якою створено організовану групу, злочинну організацію або яка керувала нею, чи особа, котра забезпечила фінансування, організувала приховування злочинної діяльності організованої групи, злочинної організації. В частині 4 статті 27 Кримінального Кодексу України вказано, підбурювачем є особа, котра у спосіб умовляння, підкупу, погрози, примусу та інше, спонукала співучасника на вчинення злочину.

Термін «пособник» визначено в частині 5 статті 27 Кримінального Кодексу України стосовно того, хто порадами, наданням засобів, знарядь та ліквідуванням перепон посприяла вчиненню злочинного діяння співучасниками, в тому числі особи, котра завчасно дала обіцянку сховати злочинця, знаряддя, засоби вчинення злочину, а також предмети, отриманні злочинним способом, здійснити операції з продажу, купівлі таких предмети, або інакше спомагати приховати злочин.

Значить, вивчення проблеми адаптування норм Особливої частини Кримінального кодексу України із зобов'язаннями, встановленими у Міжнародній конвенції Організації Об'єднаних Націй про захист всіх осіб від насильницьких зникнень, дає змогу підсумувати та підвести висновки стосовно необхідності криміналізації діяння, полягаючого у насильницькому зникненні особи в розділі III Особливої частини Кримінального кодексу України з неодмінним врахуванням характеристик поняття «насильницьке зникнення», передбачених у статті 2 цієї Конвенції [18].

Значить, включення до розділу III Особливої частини Кримінального кодексу України нової статті 146-1 та закріплення відповідальності за насильницьке зникнення людини, а саме: «арешт, затримання, викрадення, позбавлення волі особи в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки, за угодою держави, в тому числі організація, підбурення, пособництво даним діянням, при

подальшій відмові визнати факт позбавлення волі, приховування відомостей про долю чи місцезнаходження зниклої особи, внаслідок чого таку особу залишено без захисту Законом. Кваліфікуючою ознакою треба признати суспільно-небезпечні результати даного діяння – «настання тяжких наслідків».

РОЗДІЛ 2

СКЛАД ЗЛОЧИНУ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА

2.1. Юридичні об'єктивні та суб'єктивні ознаки насильницького зникнення як суспільно-небезпечного діяння

Надання чіткої характеристики об'єкту, на котрий здійснює посягання небезпечне для суспільства діяння, є суттєвим для кримінально-правової кваліфікації злочину та присвоєння законної кримінально-правової оцінки даному діянню згідно до установлених чинним Кримінальним Кодексом України норм, якими встановлено недозвільні форми поведження.

О.В. Ус ґрунтовно визначив: «об'єкт складів злочинів для кримінально-правової оцінки діяння має важливе значення, яке полягає в наступному:

1) об'єкт уможливує з'ясування складу злочину і підстави кримінально-правової оцінки вчинюваного діяння;

2) вказує на суть злочину та небезпечність такого діяння;

3) відмежовує злочин від споріднених злочинних діянь та правопорушень;

4) за допомогою об'єкта надається правильна кримінально-правова оцінка вчиненого при суперництві чинних законодавчих норм, під час вчинення злочину, пов'язаних із похибкою в об'єкті, предметі, потерпілому» [17].

В області протидії кримінальним злочинам супроти волі осіб, встановлення основних ознак об'єкта діяння уможливує правильний вибір кримінально-правової норми, тобто необхідної статті Особливої частини Кримінального Кодексу України, яка входить до складу відповідної системи,

обрати норму, котра максимально визначить завдану шкоду окремим суспільним відносинам стосовно гарантування реалізації природного права особи на особисту свободу та недоторканність. З огляду на те, що позбавлення свободи осіб, в якості родового поняття, наділено наскрізним характером і використовується законотворцем в різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України, абсолютне осягнення суті суспільно-небезпечного посягання визначить не тільки розмежувальні сторони між складами злочинів, але й дозволить виявити кримінально-правову сутність діянь з об'єктивної сторони складу певного злочину та його кваліфікуючих ознак.

Необхідно взяти до уваги, що визначення терміну «об'єкт злочину» відсутнє в законодавстві нашої держави стосовно кримінальної відповідальності, спричиняє суперчки в позиціях науки кримінального права стосовно тлумачення змісту вказаного поняття і множинності думок стосовно того, на що спрямовано злочин (цінності, відносини) та чому завдається шкода. Дослідження поняття «об'єкт злочину» має прямий зв'язок з позитивним правовим державним регулюванням мало не у всіх галузях життєвої діяльності та залежить від рівня державного розвитку, ступеню інтегрованості держави в міжнародно-правовий простір унаслідок концентрованих глобалізаційних процесів і поривання деяких держав забезпечити уніфікацію правових систем в межах міждержавних формувань (приміром, Європейський Союз).

На думку М.С. Таганцева, караним визнається кримінальне діяння, котре зазіхає на юридичну норму в реаліях буття та забороняється законом з умовою покарання. Таке діяння, посягаюче на певний інтерес, котрий є охоронюваним та в країні, визнаний надзвичайно важливим, і держава, включаючи недоліки охоронних дій, погрожує винній особі застосування до неї покарання [25]. Вказане визначення об'єкта злочину охарактеризовує взаємовідносини кримінально-правової охорони та цінності певних суспільних відносин, котрі в

окремий проміжок часу та за наявності законних підстав, отримують кримінально-правовий захист, котрий свідчить про потребу правової протидії кримінальним діям.

О.В. Ус висловив таку думку: «об'єктом складу злочину являються суспільні відносини, на які здійснюється злочинне посягання та завдається шкода або утворюється дійсна загроза завдання шкоди та котрі перебувають під охороною кримінального закону» [19].

Значить, вказаний порядок забезпечується різними способами реалізації прав, виконання обов'язків суб'єктами, котрі здійснюють певні зобов'язання, мають бажання реалізації наданих їм прав законним способом без порушень прав інших осіб, суспільних, державних інтересів.

А.В. Ландіною вказується про обов'язкову наявність такого порядку, та про те, що саме порядок існування суспільних відносин зазнає шкоди, котрий в свою чергу установлений в громаді та закріплюється законодавчими актами [19].

Аналізуючи зазначене, можемо зробити висновок, без встановлення порядку суспільних відносин, який регламентований державою, що надає можливість та підстави правомірного обмеження права на свободу, включно із застосуванням примусу стосовно обов'язкової праці (примусової), або ж примусового перебування у визначеному місці, неможливо встановити і факт обмеження права на свободу у свавільний спосіб, що і є об'єктом кримінально-правової охорони.

У вітчизняних науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу України зазначається, що: «основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого у статті 146-1 Кримінального Кодексу України є воля людини». Таким чином волю людини слід розуміти як право ніким не бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством, згідно з нормами Основного Закону України. Значить, об'єктивними ознаками насильницького зникнення є

порушення прав, які забезпечують особисту свободу та недоторканність.

Приміром, в рішенні Конституційного Суду України від 01.06.2016 року № 2 рп-2016 сказано, що: «серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації. Право на свободу є не відчужні та не відчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання та інше. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України» [19].

Тому, об'єктом даного злочину є саме порядок суспільних відносин, які забезпечують особисту свободу та недоторканність. Не можна не зазначити, що визначення об'єкта конкретного злочину допускає встановити його належність до того чи іншого родового, а в межах родового і до видового об'єкту залежно від охоронюваного порядку суспільних відносин.

За Кримінальним кодексом України, законодавець визначає, що у злочинах проти особистої свободи особи обов'язковою ознакою об'єкта є потерпілий, якому завдається шкода відповідним посяганням. Законодавство України про кримінальну відповідальність не містить легального визначення поняття «потерпілий», хоча відповідне визначення міститься у кримінальному процесуальному законодавстві.

Система правової протидії кримінальним злочинним діянням супроти особистої свободи та недоторканності особи в нашій та других окремих країнах окреслюється неодмінною наявністю потерпілої особи. Об'єктивною стороною складу злочину виступає його поверхневе виявлення, і окреслює передусім

діяння загальним поняттям суспільно- небезпечної дії, бездіяльності як основної ознаки будь-якого порушення. Г.В. Чеботарьова розглядає об'єктивну сторону складу злочину окремою системою визначених кримінальним законом особливостей, які дають характеристику зовнішньому боку посягання особи, спрямованому на суспільні відносини та являється предметом для оцінювання [22].

Охарактеризовуючи ознаки об'єктивної сторони злочинів, посягаючих на особисту свободу та недоторканність, в першу чергу потрібно зазначити те, що всі без виключень склади злочинів за ознаками об'єктивної сторони мають відношення до злочинів з формальним складом, що значить існування тільки головної їхньої ознаки – діяння. Іншими словами, дії чи бездіяльності суб'єкта злочину, передбачені в диспозиції кожної статті Особливої частини Кримінального Кодексу України.

Аналізуючи склади злочинів, які в розділі III Особливої частини Кримінального кодексу України створюють систему кримінально-правової протидії злочинам супроти особистої свободи та недоторканності, можна дійти висновку, що за об'єктивною стороною всі ці злочинні діяння вчиняються винятково у спосіб здійснення суспільно-небезпечної дії, іншими словами, діяльній поведінці суб'єкта злочину у співвідношенні з об'єктом посягання, котрому завдається шкода.

Як вже вказано в розділі 1 роботи, загальним поняттям, характеризуючим злочин проти особистої свободи та недоторканності особи, є поняття позбавлення, обмеження особистої свободи, яке означає об'єднання об'єктивних та суб'єктивних складових, полягаючих в незаконному триманні осіб без отримання її згоди, на конкретній території. Вказане визначення відповідає як характеристику суспільно небезпечних дій у статті 146-1 Кримінального кодексу України, так і надає можливість з'ясувати ознаки суспільно небезпечних дій у інших статтях розділу III Особливої частини

Кримінального кодексу України, які виокремлюються законодавцем в спеціальні склади злочинів за ознаками суб'єктивної сторони складів злочинів, іншими словами ознак спеціального суб'єкта, мотиву та мети окремих злочинів.

Окрім цього, правом на законне обмеження особистої свободи наділені лише органи державної влади, яким надано спеціальні повноваження та у виключних випадках інші особи (приміром, у випадку затримання особи, яка вчинила злочин з метою доставлення до правоохоронних органів). Тому всі дії, спрямовані на обмеження або позбавлення особистої свободи та недоторканності, які вчинені поза визначеним порядком, є незаконними та підлягають кримінально-правовій оцінці.

Таким чином, за характеристикою об'єктивної сторони злочинів проти особистої свободи та недоторканності усі ці злочини сформульовані законодавцем як формальні, які передбачають обов'язковою ознакою суспільно небезпечне діяння у формі дії. Можна зазначити, що під суспільно небезпечною дією у таких злочинах слід розуміти активну поведінку суб'єкта злочину, безпосередньо спрямовану на позбавлення або обмеження особистої свободи та недоторканності особи та полягає у незаконному утриманні особи в обмеженому просторі за відсутності достовірної згоди особи на таке тримання, яке обмежує особисту свободу в частині вільного стану особи, свободи пересування та вибору місця перебування та/або свободи особи здійснювати вчинки за своєю волею.

Відповідно до частини 1 статті 18 Кримінального кодексу України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього кодексу може настати кримінальна відповідальність. Отож, диференціальний поділ кримінальної відповідальності в злочинах проти особи за ознакою суб'єкта є складовою системи кримінально-правової протидії злочинам супроти особистої свободи та недоторканності особи в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України. Дослідження статей

розділу III Особливої частини Кримінального кодексу України дає змогу для встановлення особливості, а саме в простих складах злочинів відповідальність визначається за ознаками загального суб'єкта (згідно із статтями 146, 146-1, 147, 149 Кримінального кодексу України). У статтях 148, 150-1, 151 Кримінального кодексу України суб'єкт злочину спеціальний.

Під час вчинення певних злочинних діянь, винний проявляє бажання та усвідомлення, котрі набувають форми сукупності свавілля як характеристики вольового стану особи, полягаючого в незаконному обмеженні, позбавленні свободи та недоторканності, уявлень про можливість вчиняти дії, які поза межами встановленого порядку лімітують природне право особи на свободу та особисту недоторканність. Дане узагальнююче визначення поняття суб'єкта злочинів супроти особистої свободи та недоторканності збігається з дослідженим поняттям об'єкта кримінально-правової охорони особистої свободи та недоторканності в розділі III Особливої частини Кримінального кодексу України і уможлиблює установа цілісності суб'єктивних ознак таких злочинів.

Суб'єктом злочину, передбаченим у статті 146-1 Кримінального Кодексу України, є фізична осудна особа, котрою незаконно позбавлено іншу людину особистої свободи та недоторканності. Суб'єктом насильницького зникнення є фізична осудна особа, котрою на момент вчинення злочину досягнуто шістнадцятирічного віку.

Законодавець зазначає, що у кваліфікованих складах злочинів, які складають єдину систему кримінально-правової протидії злочинам супроти особистої свобод та недоторканності, використовує наступні ознаки спеціального суб'єкта та форми співучасті у злочині: насильницьке зникнення (стаття 146 -1 Кримінального кодексу України):

- 1) згідно попередньої змови групи осіб;
- 2) службовцем, котрим використовується його становище.

Для кваліфікації за цією ознакою слід враховувати, що згідно висновку Верховного Суду України в постанові від 08.10.2015 року: «службовець як спеціальний суб'єкт злочину, окрім загальних ознак суб'єкта злочину, наділений спеціальними ознаками:

а) посадовими, визначаючими сфери діяльності (де саме виконуються конкретні повноваження);

б) функціональні – котрі визначають обсяг повноважень, які надають особі статусу службової.

Значить, для визнання особи службовою треба встановлювати займану нею посаду, підтвердження користування правами та наявність певних обов'язків, пов'язаних з покликом здійснення діяльності в інтересах окремих груп соціуму» [218];

3) особою, від котрої потерпілий матеріально чи з інших причин є залежним (частина 2 статті 149 Кримінального Кодексу України); експлуатація малолітнього задля жебрацтва вчинене: - особою, котра раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 150, 303, 304 Кримінального Кодексу України; - за попередньою змовою угруповання (частина 2 статті 150-1 Кримінального Кодексу України) [184, с. 92].

Таким чином, диференціація, тобто поділ кримінальної відповідальності стосовно злочинів проти особи за ознакою суб'єкта забезпечується встановленням відповідальності загального та спеціального суб'єкта злочину залежно від природи об'єктивної сторони певного складу злочину супроти особистої свободи та недоторканності, використанням ознак спеціального суб'єкта чи окремих форм співучасті в злочині як кваліфікуючих ознак злочинних діянь, виділення в складах злочинів особливо кваліфікуючих ознак стосовно вчинення злочину організованим угрупованням. За ознаками суб'єкта, як невичерпний, визначають недостатність криміналізації відповідальності осіб, здійснюючих одноразове чи систематичне користування послугами

потерпілого, при цьому усвідомлюючи наявність експлуатації даних чином потерпілого від торгівлі людьми.

Суб'єктивна сторона складу злочину, посягаючого на особисту свободу та недоторканність людини визначає психічне відношення винного до порушення права на особисту свободу та недоторканність потерпілого. Головною ознакою такої деталі складу злочину є вина. Як зазначає М. О. Федорова, «вина досліджується у межах різних юридичних наук. Це зумовлено тим, що вина є так званним міжгалузевим правовим інститутом і зазначене поняття вживається в нормативно-правових актах різних галузей права» [22].

О. В. Авраменко зазначає, що: «при вчиненні злочину у свідомості особи, яка здійснює посягання, відбуваються певні психічні процеси – особа оцінює своє діяння, в певному діапазоні передбачає його наслідки, керується певними мотивами, намагається досягти відповідної мети. Вони є тим, що не піддається безпосередньому сприйняттю, відбувається у свідомості та волі особи. Їх відносять до внутрішньої, суб'єктивної сторони складу злочину» [1].

Поняття вини визначене в статті 23 Кримінального кодексу України. Виною називають психічне відношення винної особи до дії, котра вчинюється або бездіяльності, передбаченої Кримінальним Кодексом України, та до послідуєчих наслідків, виявляється в формі умислу, необережності. Таким чином, в Загальній частині Кримінального кодексу України форми вини поділяються на два види: умисел та необережність. У будь-якому випадку винна поведінка суб'єкта злочину заснована на усвідомленні характеристик вчиненого діяння стосовно його небезпечності для суспільства, котра відбувається через бажання та ігнорування кримінально-правової заборони, індиферентності до реально вчиненого.

Притаманною властивістю об'єкту злочинів проти особистої свободи та недоторканності є саме те, що процедура нормативного регулювання охоронюваних суспільних відносин належить до запоруки згідно з

основоположним та природним правом, а також всі перелічені злочини за структурою статей розділу III Особливої частини Кримінального Кодексу України можуть вчинятися тільки у формі прямого умислу, що говорить про те, що суб'єкт злочину особисто являється володільцем права на особисту свободу та недоторканність, і таким чином вплутуються в гарантування прав потерпілої особи, та може зіставляти характер з тяжкістю шкоди, яку заподіює, котре не вимагає спеціальних умінь та пізнання.

Вина особи, котрою вчинено злочинне діяння, передбачена в розділі III Особливої частини Кримінального кодексу України, означає вольовий прояв та усвідомлення винного вчиненого діяння, криміналізованого у статтях 146–151 Кримінального Кодексу України. При вчиненні такого злочину суб'єкт усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння, яке є окремим видом обмеження, позбавлення особистої свободи та недоторканності особи, та бажає вчинити такі дії. Усвідомлення суб'єктом суспільної небезпеки своїх дій складає інтелектуальний елемент умислу та означає усвідомлення об'єкту кримінально-правової охорони, якому завдається шкода та її характер; усвідомлення характеристик потерпілого та характеру заподіяної йому суспільно небезпечним діянням шкоди; усвідомлення фактичних об'єктивних характеристик вчиненого діяння; усвідомлення наявності заборони у Кримінальному Кодексі України стосовно фактично вчиненого та відповідно й усвідомлення встановлення відповідальності за вчинення такої суспільно небезпечної дії.

З приводу насильницького зникнення у юридичній літературі зазначається, що суб'єктивна сторона полягає в усвідомленні особою, яка вчиняє відповідний злочин, що за законом вона не має права вчиняти ці дії [172, с. 354]. Таким чином винний усвідомлює, що фактично вчинене ним діяння, яке обмежує або позбавляє особисту свободу та недоторканність особи вчиняється поза наявним у правовому регулюванні порядком правомірного

обмеження права на свободу та особисту недоторканність, що виступає усвідомленням непропорційного та безпідставного втручання у відповідне природне право людини.

Характеристика усіх злочинів проти особистої свободи та недоторканності передбачає усвідомленість як характеру такого обмеження, так і специфіки встановленої заборони, адже при незаконному обмеженні особистої свободи існує певний порядок, дозволяючий відповідні дії за наявності підстав, визначених законодавством. Разом з тим, у таких злочинах як «торгівля людьми», «захоплення заручників» відсутнє позитивне правове регулювання, яке б в окремих випадках нормативно дозволяло б таку поведінку.

У злочинах проти особистої свободи та недоторканності диференціація кримінальної відповідальності в багатьох випадках проведена саме у зв'язку із виокремленням спеціальної мети, на досягнення якої спрямована суспільно небезпечна дія. Але, усе ж таки, вивчивши тему дослідження не можна не зазначити, що новоприйнята стаття 146-1 Кримінального кодексу України порушує систему існуючих кримінально-правових норм, ускладнює їх застосування та породжує проблеми розмежування нового складу злочину із уже існуючими складами злочинів.

Зокрема, із складами злочинів, передбаченими такими статтями Кримінального Кодексу України: 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», 147 «Захоплення заручників», 349 «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника», 349.1 «Захоплення журналіста як заручника», 364 «Зловживання владою або службовим становищем», 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», 367 «Службова недбалість», 371 «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою», 374 «Порушення права на захист», 396 «Приховування злочину».

Чимало проблемних питань виникає і під час аналізу поодиноких елементів складу злочину «Насильницьке зникнення». Адже родовим об'єктом складу злочину, судячи із його розміщення у розділі 3 Особливої частини Кримінального Кодексу України, є суспільні відносини, котрі гарантують волю, честь та гідність людини. Зрозуміло, що основним прямим об'єктом злочину є суспільні відносини, котрі гарантують волю будь-якої особи, в свою чергу потерпілим – будь-яка заарештована, затримана, викрадена, позбавлена волі людина.

Але, наявність у такому складі злочину такої практичної ознаки, як «з приховуванням відомостей стосовно долі такої особи», свідчить про наступне:

1. відмінністю між «простим» позбавленням волі, викраденням людини та між насильницьким зникненням є те, що останнє інколи продовжується у випадках, коли обмеження фізичної свободи, волі особи дійсно припинене внаслідок її смерті;

2. кримінальні діяння зазначеного виду травмують не тільки суспільні відносини стосовно реалізації волі особи, а й суспільні відносини в полі здійснення правосуддя.

Об'єктивна сторона цього складу злочину (з частини 1 статті 146-1 Кримінального Кодексу України) сконструйована як формальний склад злочину і передбачає обов'язкове поєднання зазначених суспільно-небезпечних діянь:

1. арешт, затримання, викрадення, позбавлення волі особи в будь-який інакший спосіб;

2. відмова в майбутньому визнавати реалію арешту, затримання, викрадення, позбавлення волі особи в інакший спосіб, покривання інформації стосовно долі такої людини, її місця знаходження.

У частині 2 згідно з статтею 146-1 Кримінального Кодексу України встановлено відповідальність ще й за такі альтернативні форми суспільно-

небезпечного діяння: видання наказу, розпорядження про вчинення таких дій або невжиття керівником, котрому стало відомо про вчинення даних дій його підлеглими, заходів для їх припинення та повідомлення компетентних органів про злочин (з частини 2 статті 146-1 Кримінального Кодексу України).

Варто зазначити, що чинна редакція диспозиції частини першої статті 146-1 Кримінального Кодексу України попри те, що буквально повторює окремі положення згідно зі статтею 2 зазначеної вище Конвенції, упускає важливий конструктивний елемент насильницького зникнення (у міжнародно-правовому розумінні), а саме такий суспільно-небезпечний наслідок, як «залишення особи без захисту згідно Закону». Разом з тим, специфічність такого компонента насильницького зникнення як позбавлення особи свободи проти її волі полягає у тому, що позбавлення волі може мати як протизаконний, так і законний характер. І коли такі дії не призводять до наслідку у вигляді залишення особи без захисту згідно Закону, то навряд чи є належні підстави визнавати їх суспільно-небезпечними і злочинними. Не вдаючись до детального аналізу кожної із форм суспільно небезпечного діяння, як ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину (через вузькі рамки обсягу цієї доповіді), перейдемо до ще одного, не менш цікавого питання. Питання про момент, з якого насильницьке зникнення є закінченим злочином.

Очевидно, що цей злочин є триваючим і, як зазначалось вище, може він тривати навіть після смерті особи, яка є потерпілою від насильницького зникнення. Буквальне тлумачення частини 1 статті 146-1 Кримінального Кодексу України дає підстави вважати, що злочин є закінченим із моменту подальшої відмови визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або ж з моменту приховування про долю такої людини, місце її перебування. Злочин, передбачений частиною 2 статті 146-1 Кримінального Кодексу України, є закінченим із моменту видання наказу чи розпорядження, або з моменту

невжиття заходів для припинення цих дій, або ж з моменту неповідомлення про злочин.

Суб'єкт цього складу злочину – спеціальний – представник держави, в тому числі іноземної. Роз'яснення цих термінів, містяться у примітці до статті 146-1 Кримінального Кодексу України: «під представником держави слід розуміти службову особу, в тому числі особу або групу осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за угодою держави»; «під представниками іноземної держави слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, осіб, які займають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах, органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України».

2.2. Загальносоціальне та кримінально-правове значення насильницького зникнення

Ознаки для здійснення кваліфікації злочинів являються диференціальним способом кримінальної відповідальності, а також надають

більшої вагомості санкції згідно зі статтею кримінального законодавства, включаючи наявність додаткової ознаки, характеризуючої вчинене винним злочинне діяння, котре в свою чергу сприймається законотворцем обтяжуючою обставиною окремого злочину.

З точки зору І.М. Наконечної: «завдяки кваліфікуючим ознакам законотворець створює кваліфікований склад злочину, котрий охарактеризується істотно трансформованим, зміцненим рівнем суспільної небезпеки в порівнянні з основним складом. Основний і кваліфікований склади злочинів включають ознаки тотожного посягання, проте кваліфікований склад генерує його більш небезпечну варіацію. Присутність кваліфікуючих ознак є приводом задля вжиття більш суворого покарання, порівняння із передбаченим у санкції частиною згідно зі статтею, котра включає основний склад злочину» [3].

Отже, конструювання, тобто утворення кваліфікуючих ознак складів злочину, забезпечуючих охорону права на особисту свободу та недоторканність, показують підвищений рішень суспільної небезпеки при порівнянні з головним складом злочину та у спосіб застосування більш тяжкого виду та розміру покарання в санкції кваліфікованих складів злочинів зумовлює своєрідну кримінально-правову оцінку фактичного вчиненого.

Відповідно кваліфікуючі ознаки злочинів, що забезпечують кримінально-правову охорону особистої свободи та недоторканності можна об'єднати у певні групи та виокремити такі:

- 1) кваліфікуючі ознаки, що характеризують потерпілого (вчинення стосовно кількох осіб, неповнолітнього або ж малолітнього);
- 2) кваліфікуючі ознаки, що характеризують об'єктивну сторону видів позбавлення особистої свободи та недоторканності;
- 3) кваліфікуючі ознаки, характеризуючі ознаки суб'єкта злочинів проти особистої свободи та недоторканності (попередня змова групи осіб,

організована група, вчинення службовою особою з використанням службового становища);

4) кваліфікуючі ознаки, характеризуючі суб'єктивну сторону відповідних злочинів (спеціальна мета та корисливі мотиви).

Слід зазначити, у теорії кримінального права суспільно небезпечні наслідки злочину визначаються як передбачена кримінально-правовою нормою матеріальна та нематеріальна шкода, яка спричиняється злочином об'єкту посягання. Суспільно небезпечні наслідки поділяються на наслідки матеріального та нематеріального характеру. В свою чергу наслідки матеріального характеру можна розділити на майнову та фізичну шкоду. Наслідки нематеріального характеру заподіюють нематеріальну шкоду потерпілому.

Таким чином, настання відповідних наслідків утворює самостійний склад злочину, а самі наслідки виступають кваліфікуючими ознаками, під якими у юридичній літературі розуміють передбачені законом притаманні частині злочинів відповідного виду суттєві обставини, що відбивають типовий, значно змінений порівняно з основним складом злочину ступінь суспільної небезпечності вчиненого й особи винного та вплив на законодавчу оцінку вчиненого, міру відповідальності.

Значущим являється проблема дійсного відбування покарання особами, котрими вчинено незаконне позбавлення волі, викрадення людини при існуванні кваліфікуючих ознак. Показники судової статистики останнім часом вказують на той момент, що за вчинення злочину, передбаченого статтею 146-1 Кримінального Кодексу України, частина призначення основних видів покарання, передбачених санкцією вищевказаної статті не дуже висока, але зумовлене тим, що більшість таких злочинів вчиняється на території збройного конфлікту. Але із його закінченням всі матеріали неодмінно будуть дослідженні, тому дуже важливим є усунення всіх прогалин в законодавстві.

Значить, в статтях розділу III Особливої частини Кримінального Кодексу України здійснена диференціація кримінальної відповідальності за допомогою виділення кваліфікованих складів злочинів, посягаючих на особисту свободу та недоторканність за ознаками об'єкта злочину (потерпілого); додаткових ознак об'єктивної сторони злочинів; спеціальних ознак суб'єкта; спеціальної цілі та мотивів вчинення даних злочинів.

Значить, виконання зобов'язань стосовно Угоди про асоціації з Європейським Союзом потребує знаходження потужних кримінально-правових засобів протидії насильницьким зникненням, котрі матимуть широкомасштабний характер.

РОЗДІЛ 3

КАРАНІСТЬ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ

3.1. Законодавче встановлення кримінальної відповідальності за недобровільне зникнення осіб

Право на свободу, компонентом котрого є воля людини, відноситься до прав, котрі виникають з народження, є невіднятними, гарантованими та охоронюваними державою. У статтях розділу III Особливої частини Кримінального кодексу України відслідковується законодавчий диференціаційний поділ кримінальної відповідальності за видами кримінально-караних посягань на волю людини. Таким чином, слід зазначити, скоєння певних злочинів з вищезазначеного переліку, зокрібно стаття 147 Кримінального Кодексу України (захоплення заручників) та стаття 149 Кримінального Кодексу України (торгівля людьми або інша незаконна угода стосовно людини), а інколи незаконне позбавлення волі, мають схильність обмежувати вчинення потерпілими, іншими особами суспільно небезпечних діянь, котрі скоюються примусово та через змушування в момент незаконного обмеження особистої свободи. Вказані ситуації виникають з врахуванням особливостей об'єктивної сторони складу наведених злочинів, які здебільшого окреслюється незаконним утриманням жертв даних злочинів протягом чималого проміжку часу, так названого «злочинного стану».

На думку В.В. Аніщука: «аспект, виключаючий злочинність діяння – це цілісність умов, передбачених в нормах Загальної частини Кримінального Кодексу України, при існуванні котрих зовнішньо похідне на злочинне

усвідомлене та вольове діяння є суспільно корисним (направлене на здобуття суспільної корисної цілі) чи дозволеним та правозаконним, в результаті чого кримінальна відповідальність усувається» [3].

Поміж вказаних в Загальній частині Кримінального Кодексу України типів факторів, виключаючих злочинність діяння, у статті 40 Кримінального Кодексу України визначений фактор, яким є фізичне чи психічне змушування. Відповідно до частини 1 статті 40 Кримінального Кодексу України не вважається злочином дія чи бездіяльність особи, котрою завдано певної шкоди правоохоронюваним інтересам, вчиненою під практичним спонуканням фізичного примусу, через який особа не мала можливості контролювати здійснюваними вчинками.

Тобто, в ситуації, за якої особа перебувала під фізичним примусом, під час котрого остання не позбавлена можливості регулювати свої діяння, а також під психічним змушуванням, питання про кримінальну відповідальність особи за завдання шкоди правоохоронюваним інтересам розплутується відповідно до положень статті 39 Кримінального Кодексу України, якими визначено обставини правомірності заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам в умовах крайньої необхідності.

Відповідно до норм частини 1 статті 39 Кримінального Кодексу України не являється злочинним діянням завдання шкоди правоохоронюваним інтересам в умовах крайньої необхідності. Іншими словами, для виключення небезпеки, безпосередньо загрожуючої особі, охоронюваним законом правам цієї або іншої людини, державним і суспільним інтересам, коли таку небезпеку в наведеному положенні не можливо усунути інакшими способами та коли таким чином не дозволено перевищення меж крайньої необхідності. Досліджуючи вказане, в ситуації, при якій потерпілий від торгівлі людьми, будучи підконтрольним особам, котрі скоїли стосовно нього злочин, примушений вчиняти суспільно небезпечні діяння, підпадаючі під

характеристики злочину, передбаченого Особливою частиною Кримінального Кодексу України, такий індивід може сприйматися таким, котрий діє задля попередження виникнення небезпеки, яка реально загрожує такій особі чи її охоронюваним законом правам.

За правилами частини 2 статті 39 Кримінального Кодексу України перевищенням меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, коли така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода. В одночас, особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, коли внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрозувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці. Значить, у Загальній частині Кримінального Кодексу України, відносно завбачено системи непритягнення до кримінальної відповідальності потерпілої особи від насильницького зникнення за примушену суспільно небезпечну дію, скоєну через застосування примусу.

Є.С. Назимко зробив наголошення на наступному: «відмежування правомірного та злочинного видів поведіння точно зробити є не завжди можливим, через це доволі часто утворюються гострі суперечності між людськими інтересами, суспільними та державними. Зумовлюються такі випадки тим, що індивіди інколи примушені скоювати діяння, котрі є правомірним спричиненням шкоди інтересам, охоронюваним законом» [3].

До таких випадків віднесено обставини, що виключають злочинність діяння, та випадки звільнення від кримінальної відповідальності, як ті, що передбачені у Загальній частині Кримінального Кодексу України, так і спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, що встановлюються у статтях Особливої частини Кримінального Кодексу України та за своєю правовою природою визначають умови незастосування

передбаченої кримінальним законом відповідальності за вчинене за наявності сукупності спеціальних умов.

Слід зазначити, що можливість застосування до особи фізичного або психічного примусу впливає безпосередньо із диспозиції кримінально-правової норми. Приміром, відповідно до частини 1 статті 146-1 Кримінального Кодексу України відповідальність настає за арешт, затримання, викрадення, позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення, позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням відомостей про долю такої людини чи місце перебування.

Таким чином, умовою для звільнення з під арешту буває вчинення вищезазначеними особами дій, інколи бездіяльності, котрі включають склад певного злочину, передбаченого у статтях Особливої частини Кримінального Кодексу України. Як правило, такі особи вчиняють суспільно небезпечне діяння під натиском – психічним примушенням, яке заключається у вимозі вчинити дію або бездіяльність, через те потрібно надавати оцінку їхнім діям за приписами крайньої необхідності. Отже, умисне завдання шкоди правоохоронюваним інтересам вважається правомірним, якщо вказана шкода є принаймні незначною порівняно з відверненою та рівнозначною шкодою.

Стосовно правових підстав звільнення від відбування покарання слід зазначити, аналіз статті 74 Кримінального Кодексу України не надає причин для підсумку щодо можливості звільнення від покарання винних осіб. Так, згідно норм частини 4 статті 74 Кримінального Кодексу України, особа, котра вчинила злочин незначної, середньої тяжкості, окрім злочинів стосовно корупції, за судовим вироком може звільнитися від покарання за умови, що буде визнано, включаючи відмінну поведінку та старання відношення до праці, таку особу на період судового розгляду справи не можна сприймати як

суспільно небезпечну. Отож, визначені чинним законодавством України про кримінальну відповідальність, підстави звільнення відбування покарання не включають умови для звільнення як вчинення злочинного діяння під примушуванням.

І.І. Чугуниковим, громадське припустиме поведження окреслюється у виді об'єктивно суспільне не корисне, адже виходячи із суб'єктивного мислення індивід не лише не розуміє її користності, а й зазвичай усвідомлює суспільно небезпечну властивість своїх діянь. Вказане поведження правомірне через те, що воно неповинне та обумовлює появу ще одного різновиду кримінальних спонукаючих правових відносин, котрі іншими словами можна іменувати узгодженими (консенсуальними) [25].

З точки зору П.В. Хряпінського, звільнення від кримінальної відповідальності не займає важливої ролі для перешкодження злочинній діяльності, у тім притаманними йому способами допомагає реалізації головного громадського завдання, котре виникає перед кримінальним законодавством, – дієвий та всеосяжний захист найважливіших соціальних цінностей, перш за все людини, її прав та свобод від злочинних замахувань» [19].

В той же час, А.А. Вознюк визначено: «у процесі звільнення від кримінальної відповідальності винної особи, результатом являється урядове осудження, покарання та судимість. На період звільнення кримінальна відповідальність зберігається у виді об'єктивного явища. У випадку відсутності умов для кримінальної відповідальності, нездійсненням є і звільнення від неї. Фактом, котрий підтверджує наявність кримінальної відповідальності є визнання протизаконного діяння злочином, за який передбачена в Кримінальному Кодексі України змога притягнення до кримінальної відповідальності» [19].

Позиція Т.І. Нікіфорової полягає в наступному: визначаючи ознаки спеціального різновиду звільнення від кримінальної відповідальності виділимо

наступні: котрі наявні тільки в нормах Особливої частини Кримінального Кодексу України; котрі підібрано для виняткового списку злочинів; котрі мають відношення до злочинів будь-якого ступеню тяжкості, більшість яких являють собою тяжкі й особливо тяжкі злочини; для котрих умови їх вжиття мають постійний зв'язок із позитивним посткримінальним поведженням людини [3].

Споглядаючи вивчення вказаного нового виду звільнення від кримінальної відповідальності, потерпілі від злочинів супроти волі особи за вчинення примусово суспільно-небезпечних діянь необхідно відзначити, у постраждалих від торгівлі людьми пізніше опісля вчинення під примусом суспільно-небезпечної дії відсутня позитивна посткримінальна поведінка стосовно вчиненого.

Таким чином, всі вчені зараховують наявну позитивну посткримінальну поведінку винного, котра пов'язана з правовою природою вчиненого діяння, до основних ознак певного діяння. П.В. Хряпінський дослідив методи зарахування позитивного посткримінального поведження та дійшов висновку: «передбаченими Кримінальним Кодексом України суспільно-корисними діями, котрі переважно включаються до змісту позитивної посткримінальної поведінки є:

- а) припинення злочину;
- б) добровільне повідомлення про вчинене;
- в) самовикриття у злочині;
- г) викриття інших осіб, що були співучасниками у даному злочині;
- д) нейтралізація, мінімізація, відшкодування суспільно-небезпечних наслідків (відвернення шкоди інтересам України, повернення власнику транспортного засобу, сплата податків, зборів (обов'язкових платежів, відшкодування шкоди, завданої державі їх несвоєчасною сплатою та інше);
- е) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним

статусом обігу (носії державної таємниці, наркотики, психотропні речовини, зброя, бойові припаси, вибухові пристрої та інше);

є) загальне та спеціальне запобігання вчиненню нових злочинів;

ж) виховний вплив на індивідуальну та суспільну правосвідомість з метою запобігання злочинам».

За винятком відсутності позитивної посткримінальної поведінки в якості перепони задля утворення окремого спеціального різновиду звільнення від кримінальної відповідальності, необхідно зазначити й те, що законотворець використовує певні заохочувальні кримінально-правові норми задля звільнення від відповідальності за конкретний злочин, зважаючи на основні умови стосовно конкретного складу злочину. Замість того, особливість злочинів, котрі можуть вчинятися жертвою торгівлі людьми під примушуванням, не підпадає точному визначенню, адже «уподобання» посягання підпорядковується злочинній волі особи, котра змушує вчиняти таким чином.

Додатково слід вказати, обов'язково має перевірятися факт існування або відсутності погодження жертви на експлуатування як цілі торгівлі людьми. Безспірно, при умові погодження на вказані дії стосовно себе, особа сумнівно може твердити про вчинення суспільно-небезпечних діянь в процесі примусового експлуатування.

Зміст наступного фактору відображається в реальних ситуаціях, коли при розкритті кримінальної діяльності співучасник починає виставляти себе в ролі потерпілої особи від торгівлі людьми та наголошує на позбавлення волі під час вчинення злочину, котре потребує окреслення способів встановлення існування ознак жертви торгівлі людьми, виявлення фактичних ознак пресингу на потерпілого із врахуванням обставин утримання жертви для доказу ознак недобровільного вчинення злочину при відсутності умов уникнення від нанесення шкоди об'єктам кримінально-правової охорони.

У статті 13 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» зазначено

поняття процесу встановлення статусу постраждалої особи від торгівлі людьми як сукупності способів, під час котрих уповноважена особа згідно здобутих відомостей та завдяки їх проаналізуванню зіставляє складові вчиненого стосовно особи діяння, надає оцінку можливості вчинення стосовно особи такого діяння та підбиває підсумки, а саме що вказана особа є постраждалою від торгівлі людьми [20].

По завершенню процедури визначення зазначеного статусу наявні вимоги стосовно правової оцінки дійсно вчиненого потерпілим (жертвою) торгівлі людьми при умові присутності інформації стосовно вчинення цим потерпілим суспільно небезпечних діянь примусово. Зазначені умови, вважаємо підлягаючими винятково оцінюванню на відповідність нормам статті 40 Загальної частини Кримінального Кодексу України.

Правильною є позиція О.О. Кваші з приводу того, що будь-яка людина наділена правом самозахисту. Зосібна, науковиця підкреслює: «право на самозахист є терміном, котрому внутрішньо притаманне право індивіда на захист від протизаконних замахів власними зусиллями не тільки свого та чужих осіб життя, здоров'я, прав і свобод, а також суспільних та державних інтересів. Складовими права самозахисту являються кримінально-правові деталі, як право на необхідну оборону, затримання винної особи, завдання шкоди у стані крайньої необхідності, під впливом фізичного, психічного примушування; відмовлення від виконання злочинних приказів (розпоряджень); вчинення ризикованого діяння».

В рамках обговорення підстав та умов правомірності заподіяння шкоди потерпілому від злочинів супроти особи визначимо ситуації, підпадаючі під «кваліфікацію не злочинів» можуть установлюватись не тільки у жертви торгівлі людьми, а також у потерпілого за статтею 146 Кримінального Кодексу України (при незаконному позбавленні волі, викраденні), коли підставою звільнення є вчинення злочину потерпілим, співучасть в зазначеному

злочинному діянні. Загальною ознакою для вказаних випадків є примус до вчинення злочину особою, позбавленої свободи, тобто чіткий список злочинів, неспроможно виділити, що в свою чергу обґрунтовує позицію про нераціональність установа спеціального різновиду звільнення від кримінальної відповідальності в перелічених ситуаціях та потреби перевіряння цих дій на існування умов, виключаючих злочинність дійсно вчиненого за правилами статей 39, 40 Кримінального Кодексу України.

3.2. Аналіз практики застосування норм та особливості реалізації кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення

В 2015 році Україна зробила великий крок в регулюванні питання насильницького зникнення людини, підписавши закон «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень». Закон прийнято Верховною Радою України 17 червня 2015 року. Вищезазначеним нормативно-правовим актом парламент надав згоду на обов'язковість для України Міжнародної конвенції про захист осіб від насильницьких зникнень. Конвенція визначає злочином проти людства широкомасштабну чи систематичну практику насильницьких зникнень.

Згідно Міжнародної конвенції 2006 року міститься більш уніфіковане та узагальнене визначення «насильницького зникнення», яке було прийняте в результаті тривалих дискусій: арешт, затримання, викрадення, позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави, особами, групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки, за угодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування відомостей про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без

захисту згідно Закону».

Дане визначення охоплює в собі наведені складові елементи, становлячі зміст поняття «насильницьке зникнення»:

- 1) лишення особи свободи супроти її волевиявлення;
- 2) суб'єктами учинення насильницького зникнення є винятково державні представники, особи, котрі діють з дозволу, за державної підтримки;
- 3) відмова визнання реального випадку позбавлення волі та інформування стосовно долі, місця знаходження потерпілого;
- 4) залишення людини законного захисту.

Міжнародна конвенція ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень мала визначну роль та стала першим універсальним міжнародним договором, який визначає право кожного індивіда не бути підданим насильницькому зникненню. А для розвитку Українського законодавства це був великий крок вперед.

Крім того, у частині 2 статті 1 забезпечується абсолютний характер даного права: «Ні війна, ні політична нестабільність, ні надзвичайний стан у державі не можуть використовуватися як виправдання порушення зазначеного права людини». Міжнародна система захисту осіб від насильницьких зникнень складається із чотирьох ключових елементів: заборона, запобігання, моніторинг та покарання [20].

Відповідно до Європейських норм права та відповідно уже до вітчизняного законодавства було прийнято важливе рішення про створення Комітету із насильницьких зникнень, який виконує функцію моніторингу за виконанням державами зобов'язань відповідно до Конвенції [10,18]. Значить, міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень здійснюється шляхом визнання як на регіональному, так і на універсальному рівні права особи не бути підданим насильницькому зникненню, та абсолютного характеру цього права.

Відповідно до Міжнародної конвенції ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, всі держави-учасниці, а також й Україна, зобов'язуються застосовувати способів, засібна, з приводу: кваліфікації в своєму кримінальному праві як правопорушення (що уже зроблено), кримінального переслідування, застосування кримінальної відповідальності до винного за діяння з приводу насильницького зникнення; встановлення компетенції реалізації юрисдикції щодо злочинів насильницького зникнення; приносити масштабну правничу взаємодопомогу; надавати гарантії жертвам на право отримання стрімкого, законного та об'єктивного відшкодування нанесеної шкоди та її компенсування.

Вживати успішних законодавчих, адміністративних, судових методів задля уникнення, припинення і розслідування випадків насильницького зникнення, яке розглядається як злочин супроти людства і зумовлює наслідки, визначені міжнародним правом. За дотриманням Міжнародної конвенції ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень буде стежити Комітет ООН з насильницьких зникнень.

Відповідно до Конвенції передбачено розгляд індивідуальних скарг проти України. А саме, рідні зниклого, його законні представники, адвокати, будь-яка третя уповноважена особа, будь-хто інший, маючий законний інтерес, мають можливість невідкладно подати звернення до Комітету з клопотанням стосовно розшуку та виявлення місцезнаходження зниклого безвісті.

Військовий конфлікт не надаватиме країні право припиняти дію Конвенції. Тому можна прогнозувати досить великий потік скарг в Комітет з питань затримань на території проведення Антитерористичної операції. Адже, на жаль, не секрет, що сотні затриманих там перебувають без належного процесуального оформлення, що є порушенням Міжнародної конвенції ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.

Однак, дія Конвенції поширюється лише на випадки, що сталися після її

ратифікації, тому Україна прийняла відповідний закон про внесення до Кримінального Кодексу України статтю 146-1. Але, що ж робити із злочинами, що стались до криміналізації цієї згідно цієї статті. Поки вітчизняні науковці не повинні відповіді на це питання.

Відтепер держава буде змушена уважніше ставитись до проблем насильницьких викрадень, арештів без належної реєстрації і, відповідно, без надання цим людям законного захисту, які вчинялися на суміжних територіях уже силами українських формувань. передусім Міжнародна конвенція ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень має спонукати Україну захистити потерпілих від викрадень на окупованій території [2].

Відповідно до положень Закону України про приєднання України до Міжнародної Конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, наша держава покладає розгляд запитів, передбачених статтями 10-14 Конвенції, на Генеральну прокуратуру України (з приводу запитів у справах на стадії досудового слідства) та Міністерство юстиції України (з приводу запитів у справах на етапі судового розгляду та виконання вироку).

Дилема насильницьких зникнень не обходить й Україну. Відомо, що у період Революції Гідності відбувалися системні та масові арешти, затримання, крадіжка осіб, які виконували державні представники.

Позбавлення людей волі тоді приховувалося, що, зрозуміло, ускладнювало, а то й унеможлиблювало їх захист відповідно до Закону. Надзвичайно розпалилась зазначана проблематика внаслідок виникнення збройного зіткнення в східній частині нашої країни. Спеціалістами встановлено, протягом 2014 року на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, насильницькі зникнення здійснювались кожного дня. Пізніше, коли збройне зіткнення почало проявлятися у формі малої напруженості, число зникнень знизилось, та останні все ж лишилися розповсюдженими.

Недолік відсутності сукупної системи методів визначення зниклих безвісті, недоліки в координації між різними, але державними органами привели до появи різних відомостей про кількість зникнень на території збройного зіткнення – від кількох сотень до кількох тисяч осіб. 15.02.2015 року Міністерство внутрішніх справ України оприлюднило список відомостей 1331 зниклих безвісти на території воєнного конфлікту. За відомостями Управління Національної поліції України в Донецькій області з квітня 2014 року до початку 2017 року на підконтрольній території Донецької області зникли безвісти 2727 осіб, подальше життя 1053 з них невизначене. За відомостями Луганської обласної військово-цивільної адміністрації в цій територіальності перебувають у розшуку 1205 осіб, знайдено 633 людини, історія після зникнення 572 лишається невизначеною. Зменшене число зниклих безвісти за підрахунками Служби Безпеки України – 403 людини. Наведені дані стосуються підконтрольної Україні території.

Експерти підкреслюють, що надати оцінку кількості зниклих на окупованих територіях не видається можливим. Чимало зниклих безвісти можуть бути загиблими, а їхні тіла або взагалі не знайдені, або не ідентифіковані. Станом на 1 квітня 2018 року не ідентифікованими залишились 307 загиблих. У базі відомостей громадського утворення «Мирний берег» зібрані дані про 2878 зниклих безвісти за увесь час воєнного конфлікту. На кінець травня 2018 року в цій базі нараховувалось 1148 зниклих, з них військових – 150, цивільних – 998, невпізнаних загиблих – 1522 [7].

Явище насильницьких зникнень викликало занепокоєння ООН, котра починаючи з семидесятих років ХХ століття вжила низку заходів для протидії йому. Перша резолюція з питань насильницьких зникнень була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1978 році, котра до того часу розглядала дане питання лише у тому разі, коли цього вимагало становище у тій чи іншій країні. У своїй резолюції 1978 року Генасамблея звернулася до держав – членів ООН із

закликом співробітничати зі спеціалізованими організаціями ООН у справі розшуку та встановлення місцезнаходження осіб, що зникли безвісти. У 1980 році Комісія з прав людини вирішила створити робочу групу з насильницьких або недобровільних зникнень. Група склала перелік заходів превентивного характеру та заходів протидії, котрі мали вживатися державами для того, щоб викоринити практику насильницьких зникнень.

17 червня 2015 року Україна приєдналась до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. Слід відзначити, що до цього моменту правозахисники понад десять років вимагали ратифікації Україною вказаного документу.

Факт приєднання України до Конвенції, поза сумнівом, слід оцінити позитивно, адже тим самим Україна довела, що вона засуджує практику насильницьких зникнень. Конвенція зобов'язує органи влади ефективно розслідувати випадки насильницьких зникнень, що вчиняються особами, групами осіб, які діють без дозволу, підтримки чи згоди держави, і для віддання правосуддю відповідальних за це осіб (стаття 3). Україна, будучи учасницею Конвенції, має вживати необхідних заходів для притягнення до кримінальної відповідальності принаймні: а) будь-якої особи, яка вчиняє акт насильницького зникнення, наказує, підбурює, спонукає вчинити його, вчиняє замах на його вчинення, є його пособником чи бере участь у ньому; б) начальника, який: і) знав, що підлеглі, які знаходяться під його реальною владою та контролем, скоїли або мали намір вчинити злочин насильницького зникнення, або свідомо проігнорував очевидну інформацію, що свідчить про це; ii) ніс реальну відповідальність та здійснював реальний контроль стосовно діяльності, з якою був пов'язаний злочин насильницького зникнення, а також який iii) не вжив усіх необхідних і розумних заходів у рамках його повноважень з метою недопущення, припинення акту насильницького зникнення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального

переслідування (стаття 6). Окремо варто зауважити, стаття 4 Конвенції зобов'язує держав-учасниць вживати необхідних заходів для того, щоб насильницьке зникнення кваліфікувалось як правопорушення в її кримінальному праві.

Однак, до липня 2018 року вітчизняний законодавець не поспішав виокремлювати в Кримінальному Кодексі України самостійну норму про відповідальність за вказане діяння. У зв'язку з цим правозахисники нарікали на те, що інертність українського законодавця не дає можливості для адекватного застосування положень Конвенції на практиці.

Відзначимо, що у цей час в спеціальній літературі висловлювалися різні думки стосовно доцільності та недоцільності криміналізації насильницького зникнення. Коли О. М. Броневицька, О. Г. Колб та В. В. Кондратишина заперечували відповідну доцільність, то К. П. Задоя та О.С. Наумова, висловлювалися за необхідність виокремлення такої норми.

Кінець кінцем, Законом України від 12.07.2018 року, до Кримінального Кодексу України додано статтю 146-1 «Насильницьке зникнення». Частина 1 статті 146-1 Кримінального Кодексу України передбачає настання відповідальності за арешт, затримання, викрадення, позбавлення волі особи в будь-якій формі, крім перелічених, котре вчинено державним представником, включаючи нерезидента, з наступною відмовою признати випадок такого арешту, затримання, викрадення, позбавлення волі особи, в другій формі чи змовчати про відомі відомості стосовно долі такої особи, її місця знаходження. Частиною 2 статті 146-1 Кримінального Кодексу України встановлено настання відповідальності за видачу наказного документа, розпорядження стосовно вчинення діянь, вказаних в частині 1 даної статті, чи незастосування директором, котрий знав про вчинення дій, вказаних в частині 1 статті, підлеглими йому службовими особами, приймати міри задля їх ліквідації та недоведення до відома відповідних уповноважених установ стосовно злочину.

Таким чином, центральним елементом правової норми статті 146-1 Кримінального Кодексу України в цілому відповідають змісту статті 2 та статті 6 Міжнародної конвенції про захист всіх осіб від насильницьких зникнень. Із тексту статті 146-1 Кримінального Кодексу України, підведемо узагальнення, об'єктивна сторона вказаного кримінального діяння виявляється в наступному вигляді: 1) арешт, затримання, викрадення, позбавлення свободи особи тощо, пов'язаний з наступною відмовою підтвердити скоєння даних діянь; 2) позбавлення волі особи, пов'язане з наступною відмовою проінформувати стосовно долі чи місцезнаходження такої людини; 3) видача розпорядчого документа стосовно позбавлення волі громадянина, про відмову признати здійснене, про замовчування відомої інформації стосовно долі, місцезнаходження вказаного громадянина; 4) ігнорування керуючим скоєння підлеглими йому службовими особами діяння стосовно позбавлення волі іншої людини, та незастосування необхідних мір для його ліквідації; 5) недоведення до відома про кримінальне діяння керуючим компетентних органів про вищевказане, пов'язане з наступною відмовою признати скоєння такого позбавлення волі, замовчування інформації стосовно долі такої людини, її місця знаходження.

На думку К. П. Задої, доречність визнання насильницького зникнення злочинним діянням та встановлення за його вчинення відповідної відподальності, має зв'язок із своєрідною юридичною природою насильницького зникнення, правовим статусом недозволу насильницького зникнення в теперішньому міжнародному праві, властивостями окремих зобов'язань України, котрі впливають з Конвенції, в тому числі з практикою постійного спостереження Комітетом з насильницьких зникнень національного законодавства держав-учасниць Конвенції.

Доречність та актуальність закріплення самостійної статті стосовно відподальності за насильницьке зникнення, звичайно, являється дискусійною.

Зрозуміло, асоціювання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень встановлює нашій країні певні зобов'язання, зокрібна потребу прийнятя міри задля того, щоб «насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві» (стаття 4 Конвенції). Здається, цей випадок частково схожий на той, котрий мав місце під час встановлення кримінальної відповідальності за захоплення заручників (це діяння виникло в кримінальному законодавстві в результаті перенесення у національне право норм Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників).

З дослідженого випливає, захоплення заручників має різницю з незаконним позбавленням волі та викраденням особи в першу чергу особливою цілю (підштовхування рідних затриманого, установи, підприємства, організації державної та інших форм власності, фізичної, посадової особи вчинити або утриматися від вчинення певної дії як пропозиції звільнення заручника).

ВИСНОВКИ

Значить, можемо зробити висновок, що хоч внесення статті 146-1 до Кримінального Кодексу України і є законодавчою новеллою, але слід зазначити, що цьому передували роки плідної роботи.

А початком криміналізації насильницького зникнення стало те, що в 2015 році Україна зробила великий крок в регулюванні питання насильницького зникнення людини, підписавши Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень».

Вказаний документ Верховна Рада України схвалила 17 червня 2015 року. Законом парламент надав згоду на обов'язковість для України Міжнародної конвенції про захист осіб від насильницьких зникнень. Конвенція визначає злочином проти людства широкомасштабну чи систематичну практику насильницьких зникнень.

З урахуванням визначення поняття насильницьке зникнення особи у статті 2 цієї Конвенції та аналізу відмінностей вищевказаного поняття із поняттям «незаконне зникнення особи», передбаченого у статті 7 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду запропоновано у статті 146-1 Кримінального кодексу України встановити відповідальність за насильницьке зникнення особи.

Кваліфікуючою ознакою такого складу злочину пропонується визначити суспільно небезпечні наслідки насильницького зникнення особи у вигляді тяжких наслідків. Визначено, що під час кримінально-правової кваліфікації встановлення правомірності завдання шкоди потерпілими об'єктам кримінально-правової охорони під примусом має оцінюватися на предмет наявності/відсутності ознак примушування до вчинення суспільно небезпечного діяння.

Частина 1 статті 146-1 Кримінального Кодексу України передбачає відповідальність за арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням відомостей про долю такої людини чи місце перебування.

У частині 2 статті 146-1 Кримінального Кодексу України встановлено відповідальність за видання наказу або розпорядження про вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, або невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення дій, зазначених у частині першій цієї статті, його підлеглими заходів для їх припинення та неповідомлення компетентних органів про злочин.

Таким чином, диспозиції статті 146-1 Кримінального Кодексу України в цілому відповідають змісту статті 2 та статті 6 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень.

Виходячи із тексту статті 146-1 Кримінального Кодексу України, можна сказати, що з об'єктивної сторони розглядуваний злочин може виражатися у таких формах:

- 1) арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, поєднане з подальшою відмовою визнати факт таких дій;
- 2) позбавлення волі людини, поєднане з подальшим приховуванням відомостей про долю такої людини чи місце з її перебування;
- 3) видання наказу або розпорядження про позбавлення волі людини або про відмову визнати факт такого позбавлення волі, або про приховування відомостей про долю такої людини чи з її місце перебування;
- 4) невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення його підлеглими позбавлення волі людини, заходів для його припинення, поєднане з неповідомленням компетентних органів про цей злочин;

5) неповідомлення компетентних органів про злочин керівником, якому стало відомо про вчинене його підлеглими позбавлення волі людині, поєднане з подальшою відмовою визнати факт такого позбавлення волі або приховуванням відомостей про долю такої людини чи її місце перебування.

Доцільність криміналізації насильницького зникнення пов'язана із специфічністю юридичної природи насильницького зникнення, правовим статусом заборони насильницького зникнення у сучасному міжнародному праві, особливостями окремих зобов'язань України, що впливають з Конвенції, а також з практикою моніторингу Комітетом з насильницьких зникнень національного законодавства держав-учасників Конвенції.

Доцільність існування окремої статті про відповідальність за насильницьке зникнення, звісно, є дискусійною.

Зрозуміло, що приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень висуває перед Україною відповідні зобов'язання, зокрібно необхідність вжиття заходів для того, щоб «насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві» (ст. 4 Конвенції).

Але це є новацією в законодавстві та дає шанс на притягнення винних осіб за скоєння насильницького зникнення. На жаль, для України цей факт є актуальним через велику кількість відповідних злочинів. А саме таких злочинів, які вчиняються на тимчасово окупованій території та на території збройного конфлікту.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О.В. Значення ознак суб'єктивної сторони складу злочину для кримінально-правової кваліфікації. Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини: тези доповідей та повідомлень учасників наук.-практ. конф., (м. Львів, 16 січня 2016 р.). Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 8-11.
2. Андрушко П.П. Джерела кримінального права України: поняття, види. Право України. 2011. №9. С. 25-41.
3. Аніщук В.В. Уявна оборона: Кримінально - правова кваліфікація та відповідальність: дис. канд. юрид наук. Луцьк, 2011. 219 с.
4. Анощенкова С.В. Уголовно – правовое учение о потерпевшем. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 172 с.
5. Борисов В.І., Фріс П.Л. Ефективність кримінально-правової політики. Вісник Асоціації кримінального права України. 2019. №1(2). С.1-18.
6. Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права: навч. ч. посібник. Київ: Атіка, 2018. 464 с.
7. Відповідальність за вбивства в Україні з січня 2014 року по травень 2016 року/Управління Верховного комісара ООН з прав людини. -2016.-56 с. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ОНСНRTematicReportUkraineJan2014-May2016-UA.pdf>
8. Вереша Р.В. Умисел і його види (коментар до ст.24 КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ України). Вісник Академії адвокатури України. 2010. №3(19). С.73-82.
9. Володіна О.О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину): дис. канд. юрид. наук. Харків. 2003. 229 с.

10. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 05.11.2016).

11. Зайцев Ю.Є. Витяг з стенограми слухань Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. Актуальні проблеми вдосконалення та уніфікації термінології Кримінального кодексу України. Харків: Права людини, 2018. С.86-89.

12. Звірко О.Є. Викрадення як злочинне посягання. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2017. №1(10). С. 60-64.

13. Зниклі особи під час конфлікту в Україні: Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 2067 (2015) від 25.06.2015 р. URL:[http://w1.c1.rada.gov.ua/pls mpz/docs/2128_rez_2067_\(2015\).htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/2128_rez_2067_(2015).htm) (дата звернення: 15.04.2017).

14. Конституція України // із змінами і доповненнями на 15.09.2020 року//<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80Text>

15. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг.ред. В.В.Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 1196 с.

16. Кримінальний кодекс України // із змінами і доповненнями від 25.05.2020 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14Text>

17. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна.5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2019. 680 с.

18. Міжнародна конвенція ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. Міжнародний документ від 20.12.2006 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154/para2n (дата звернення: 25.09.2020)

19. Наумова О.С. Окремі аспекти встановлення кримінальної відповідальності за незаконне зникнення людини. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. №2. С. 119-126.

20. Наумова О.С. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень: дис. канд. юрид. наук. Львів, 2017. 219 с.

21. План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. №1393-р. URL: www.kmu.gov.ua/document/248740672/R1393.doc (дата звернення: 25.08.2020)

22. Побережник А.О. Гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.

23. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: проект 3 Законом України від 05.12.2016 р. №5435-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60630 (дата звернення: 17.09.2020)

24. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: Закон України від 17 червня 2015 року №525-VIII [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/525-19>

25. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду з приводу скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: постанова Верховної Ради України від 4 лютого 2015 року №145-VIII//Відомості Верховної Ради України.- 2015. - №12. – Ст. 77.

26. Чеботарьова Г.В. Проблеми визначення поняття об'єктивної сторони злочину. Ученые записки Таврического нац. Университета им В.И. Вернадского. Серия: «Юридические науки». 2020. Т. 22(61). №1. С. 249-254.

27. Шевченко Н.Л. Адміністративно-правове забезпечення дотримання прав людини в правоохоронних органах України: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2017. 219 с.

28. Цвікі В.Ю. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень / В.Ю. Цвікі // Європейські перспективи. – 2015. - №2.- С.124-129.

29. Задоя К.П. Визнання насильницького зникнення злочином *sui generis* за кримінальним правом України: Pro et contra / К.П. Задоя // Право і громадянське суспільство. -2017.- №4. – С. 59-73.